

vakblad voor het primair
en speciaal onderwijs

ZORG PRIMAIR

05.2014

Groene Pedagogiek

- Huisdieren op school
- Polderpionieren
- Technieklandje
- Springzaad
- Groene hovenier
- Eetbaar buurtpark

Onderwijs

Jouw partner in de school

Natuur: herkenbare invloed op lichamelijke en geestelijke gezondheid

Buiten spelen, frisse lucht, modderhanden, hutten bouwen en van alles ontdekken. Gewoon lekker scharrelen in de natuur is goed voor kinderen. Het heeft een positieve invloed op de ontwikkeling van zintuigen, motoriek, sociale vaardigheden, zelfwaardering en creativiteit. Uit onderzoek is helaas gebleken dat steeds minder kinderen tijd doorbrengen in de natuur.¹ De kinderen van nu spelen vijftig procent minder buiten dan twintig jaar geleden. In deze periode is de angst voor natuur verdubbeld, met name bij stadskinderen.² Door verstedelijking wordt de kloof tussen kinderen en natuur steeds groter. Daarnaast weerhouden televisie en computer ze ervan om naar buiten te gaan. Buiten spelen is niet meer vanzelfsprekend. Ook als volwassenen zijn wij die vanzelfsprekendheid kwijt geraakt in ons hart en hoofd. Terwijl we toch deel van uitmaken van de natuur. Is het dan verwonderlijk dat onze kinderen niet meer naar buiten gaan?

Overtuigd van de noodzaak voor kinderen om in contact te zijn met natuur heb ik in 2005 het initiatief genomen tot de ontwikkeling van NatuurWijs. Het programma is tot stand gekomen in samenwerking met Staatsbosbeheer en de Universiteit Utrecht. NatuurWijs wil door verwondering en nieuwsgierigheid kinderen laten beseffen dat ze deel uitmaken van de natuur en ze stimuleren om een zorgzame, respectvolle en betrokken houding ten opzichte van de natuur te ontwikkelen. NatuurWijs bouwt zo aan de basis voor een duurzame samenleving. Een samenleving waarin kinderen door contact met de natuur te hebben ervaren, later beslissingen kunnen nemen vanuit verbondenheid en respect voor alle leven op deze mooie aarde.

Kern van het programma zijn de buitendagen: drie schooldagen waarop de klas samen met een NatuurWijzer een natuurgebied in trekt, daar doen de kinderen afwisselende, uitdagende activiteiten. In elke activiteit komen de componenten hart (beleven), hoofd (kennis), en handen (aan de slag) terug.

In 2012 heeft Wageningen Universiteit de resultaten van een onderzoek naar de effectiviteit van NatuurWijs gepubliceerd (Van der Waal, M.E., Hovinga, Wals, A.E.J en van Koppen, C.S.A. (2012) "Toen ik er meer over ging weten werd het leuk"). De belangrijkste conclusie is dat deelname aan NatuurWijs bij leerlingen "een herkenbare positieve invloed op de kennis, zintuiglijke en gevoelsmatige beleving, en houding en gedrag heeft ten aanzien van natuur."

Ondertussen hebben meer dan 5.000 basisschool kinderen deelgenomen aan het NatuurWijs programma en zijn circa 60 NatuurWijzers getraind om de kinderen te begeleiden tijdens de buitendagen. En dat mogen er nog veel meer worden! Contact met de natuur heeft een positieve invloed op de lichamelijke en geestelijke gezondheid van alle kinderen, en werkt zo mee aan een fundamentele basis voor een evenwichtige toekomst van de gehele samenleving.

Irene van Lippe-Biesterfeld

1) (o.a. Celine van den Boorn, 2007, *Boomhut of Chatroom*)

2) (Richard Louv, 2007, *Last Child in the Woods*).

Een kind van 8 jaar.
 Nummer 7 van Zorg Primair gaat over het kind van 8 jaar.
 Een paar artikelen zijn toegezegd. Wil jij een bijdrage leveren?
 Van harte welkom!

Nu ook mogelijk om los abonnement te nemen op Zorg Primair!
 Dat kost € 30,00 per jaar. Bellen naar 030 7511003 of mailen naar
ledenadministratie@cnvo.nl

Contact met redactie: zorgprimair@cnvo.nl
 Praat en denk mee via LinkedIn! [@ZPZorgprimair](https://twitter.com/@ZPZorgprimair)

Natuur: herkenbare invloed op lichamelijke en geestelijke gezondheid <i>Irene van Lippe-Biesterfeld</i>	2
Oriëntatie, <i>Jan van Balkom</i>	4
Wat is groene pedagogiek? <i>Kees Both</i>	6
Een groen schoolplein voor speciale kinderen <i>Ilse Vonder</i>	9
Huisdieren in de school? <i>Ineke Edes</i>	11
Polderpioneren met passend onderwijs <i>Sophie Sliepen</i>	14
Veilig struinen in het jaar van de groene kinderopvang <i>Sophie Sliepen</i>	17
Een technieklandje in Nijmegen waar je kunt leren met je hele lijf <i>Pjotr Timmerman</i>	20
Klaar voor de start? <i>Stuurgroep Passend Onderwijs</i>	22
Springzaad: een open kleurrijk netwerk van mensen <i>Marianne van Lier en Willy Leufgen</i>	24
Project De Buitenklas geeft inzicht in competenties en talenten van leerlingen <i>Laura Minderhoud</i>	25
Passend onderwijs vind je buiten <i>Dieuwke Hovinga en Annemieke Mol Lous</i>	28
Met de groene hovenier meer betrokkenheid en minder kosten <i>Marjan Deurloo</i>	30
Van hondenuitlaatplek naar 'n eetbaar educatief buurtpark <i>Petra Wevers</i>	32

AGENDA:

SEPTEMBER

- **11 september 2014:** 3e Nationaal Congres Ouderbetrokkenheid. Locatie: midden-nederland. Kosten: € 399,00. Informatie/aanmelden: www.nationaalcongresouderbetrokkenheid.nl

NOVEMBER

- **14 november 2014:** 6e Nationale SWPBS-conferentie. Locatie: Fontys Hogescholen, Eindhoven. Kosten € 190,00. Meer informatie/aanmelden: www.swpbsconferentie.nl.

DECEMBER

- **9 en 10 december 2014:** Ontmoet Autisme. Inservice Autisme. Tweedaagse voor leerkrachten, begeleiders en ervaringsdeskundigen. Vier plenaire lezingen en ruime keuze uit vele workshops. Locatie: Provinciaal Vormingscentrum Malle (B.) Kosten voor 2 dagen conferentie, maaltijden en een overnachting € 275,00. Inschrijven vanaf 1 juni 2014. Meer informatie: jan@inservice-autisme.nl of ilonka@inservice-autisme.nl

Liever adverteren voor een geïnteresseerd publiek? ZP wordt gelezen door betrokken onderwijzers. Mail naar Ilona Pikal, office manager bij Bureau RECENT. Ilona@recent.nl.

TIPS

Sharing Nature – spelvormen voor natuurbewustzijn

Kinderen zélf van en in de natuur laten leren.

Zodat ze ontdekken wat de natuur hen te bieden heeft en er beter voor zorgen. Dit is het idee achter Sharing Nature®, waarmee Joseph Cornell wereldwijd voor een revolutie in natuur-educatie zorgde. In het Nederlandse handboek

vind je 77 spelvormen waarmee kinderen diepgaande natuurervaringen opdoen en rechtstreeks van de natuur leren. Met de achterliggende didactiek Flow Learning™ bied je de spelvormen op een specifieke manier aan en leren de kinderen optimaal. De spelvormen kunnen overal: stadspark, bos en op groene schoolpleinen! Een bruikbaar handboek met veel kleurenfoto's. € 32,50. www.sharingnature.nl.

Biodiversiteitsheg biedt unieke leermogelijkheid

Een biodiversiteitsheg is een groei- en leefplaats voor de natuur in de directe omgeving. In een speciaal ontworpen 'kooi' kunnen vogels, insecten, kruipende dieren en planten vrijuit hun gang gaan. Vrijwel elke dag is er wel iets nieuws te zien. De kinderen van basisschool De Hasselbraam uit

Haaren (NB) hebben bij hun bezoek aan de biodiversiteitsheg ijverig gewerkt om de speciaal ontworpen lesbrief in te vullen. Waarneming en samenwerking vormden de sleutelwoorden bij de verkenning van de natuur in de eigen omgeving. De heg is een bekrond ontwerp voor de design-academie te Eindhoven. Dit jaar is de heg genomineerd voor de Gouden Zwaluw 2014. Van verschillende kanten is al belangstelling getoond om ook een dergelijke biotoop te plaatsen. Meer informatie via lnmh@planet.nl

Met je smartphone het bos in!

Een boek dat een link legt tussen kinderen, natuur, onderwijs en technologie. Journaliste en auteur Jolanda Pikkaart schreef dit boek als inspiratiebron voor kinderen, ouders, het onderwijs en andere natuurliefhebbers. Vroeger gingen kinderen met een schepnetje de sloot verkennen. Nu verklappen slootjes al hun geheimen als je ook een digitale (onderwater)camera, gps en Google Earth inzet. Maak met je smartphone een foto van een vogel, het geluid neem je op en een speciale app determineert welke soort je hoort en ziet. Of plaats een schaal met slakken onder een documentcamera: nu kruipen de slakken ineens over het digibord in de klas. Zo breng je de natuur de school binnen. Voor scholen is er een speciale inspiratiebox met daarin smartphones en ander materiaal die scholen een maand lang kunnen uitproberen in de natuur. www.metjesmartphonehetbosin.nl

(Met je smartphone het bos in door Jolanda Pikkaart. 148 pag. € 19,95. Uitgeverij: LezenLerenDelen <http://www.lezenlerendelen.nl> BoekTweePuntNul www.boektweepuntnul.nl)

Het zit in de natuur...

Er verschijnen de laatste tijd heel veel publicaties over leren in de natuur. Enkele voorbeelden die verschenen in Schooljournaal (CNV Onderwijs), vbschrift (Vereniging Verenigde Bijzondere Scholen) en Puur Natuur (Natuurmonumenten).

Kabouterseep en wonderblaadjes

Kees Both over dit boek: Ik hoop dat dit prachtige boek zijn weg zal vinden onder ouders en grootouders, werkers in kinderopvang en onderwijs en bij gemeenten, als inspiratiebron en bron van verwondering. Een uitgave van A3 boeken, Geesteren. www.A3boeken.nl

Wat is groene pedagogiek?

KEES BOTH

Het belang van natuur voor de gezondheid en een evenwichtige ontwikkeling van kinderen wordt steeds meer bekend en erkend, onderbouwd door onderzoek.

Zo worden bijvoorbeeld bij scholen in hoog tempo allerlei groene speel- en leerplekken aangelegd. Op diverse plaatsen in ons land zijn mooie voorbeelden te vinden van de inzet van natuur in het onderwijs. Enkele daarvan worden in dit themanummer beschreven. Deze praktijken zijn zeer verschillend, maar er is bij dit alles een gemeenschappelijke basis, die we benoemen als 'groene pedagogiek'.

DOELEN VAN EEN GROENE PEDAGOGIEK

Onder een 'groene pedagogiek' verstaan we, respectievelijk voor opvoeding en onderwijs, een theorie

- waarin natuur een belangrijke en onmisbare bijdrage levert aan een evenwichtige ontwikkeling van **alle** kinderen,
- in het bijzonder ook voor kinderen die extra en specifieke zorg nodig hebben (Ter Horst, 1994),
- waarbij de ontwikkeling van een natuur-betrokken bestaan ook doel is van opvoeding en onderwijs.

WAT WORDT BEDOELD MET 'GROEN'?

Wij mensen behoren tot de natuur, naar lichaam, ziel en geest. We kunnen dan ook niet zonder. Niet alleen met het oog op eten, drinken, ademen en andere lichamelijke behoeften, maar ook in geestelijk opzicht: het genieten van schoonheid, mentale gezondheid, spirituele verdieping, een harmonische ontwikkeling van kinderen, etc. Zonder natuur zijn wij nergens. Dat besef moet echter wakker gehouden en voortdurend gevoeld worden. Scholen kunnen daarbij een belangrijke

rol spelen. Daarbij moet geprobeerd worden ervaringen met planten en dieren, met natuurrijke plekken, tot dagelijkse kost te maken. Samenvattend, met de pedagoog Wim ter Horst: *Dialogo, ook met wat wij 'Natuur' noemen, is wezenlijk voor mens-zijn. Want als de mens het contact met deze natuur kwijt raakt, raakt hij los van de grondslagen van zijn eigen bestaan.*

NATUUR EN LEREN

Buitenleren is anders dan binnen: minder voorgeprogrammeerd, met verrassingen; meer zintuigen worden geprikkeld, er is meer ruimte om je heen die uitlokt tot meer bewegen. De buitenruimtes van scholen worden ontwikkeld tot 'leerlandschap', niet alleen voor natuureducatie, maar ook voor taal, rekenen – wiskunde, de kunstzinnige vakken, techniek.. Het is meer 'leren in de echte wereld'.

NATUUR EN ONTSPANNEN

Hierbij komt eerst buitenspel in beeld. Dat spel is overigens ook een vorm van leren. Een rijk 'groen schoolplein' daagt uit tot intensief en veelzijdig bewegen. 'Losse' en open natuurmaterialen tot creatief handelen en probleem oplossen. Maar het biedt ook mogelijkheden tot je alleen of samen met

anderen terugtrekken, mijmeren, met elkaar praten, boosheid en verdriet verwerken, etc. Op een goed vormgegeven groen schoolplein, met zijn vele 'niches' zijn er minder conflicten en wordt beter samengespeeld.

NATUUR VOOR SPECIALE KINDEREN

Natuurbeleving en natuurzorg kunnen een bijdrage leveren aan het heel- worden van kinderen. Daarnaast kan natuur ingezet worden voor gerichte hulp en bij therapie, in het kader van handelingsplannen. Het zijn in een 'groene omgeving' – planten en dieren in en rond de school – heeft al een helende werking, ook en vooral voor emotioneel gestoorde kinderen. De natuur geeft zowel structuur/voorspelbaarheid als verandering. Het buiten zijn in het groen is als zodanig al gezond en ontspannend: minder stress, een betere stemming en openheid die beide veroorzaakt worden door hormonale veranderingen, een lagere polsslag en bloeddruk, onder invloed van bepaalde hersengolven worden we rustiger.

Affectief verwaarloosde kinderen hebben vaak wantrouwen ontwikkeld ten opzichte van volwassenen en leeftijdsgenoten. Zij hebben een onvermogen tot het leggen van contacten en tegelijkertijd een grote behoefte aan contacten, vertonen vaak destructief gedrag. Dit laatste geldt ook voor kinderen

met autisme. Deze kinderen hebben meer structuur en begeleiding nodig. Met name het zorgen voor dieren en planten biedt deze kinderen een omgeving waarin de realiteit – de dieren maken duidelijk dat ze eten nodig hebben, de planten gaan anders dood of staan er 'treurig' bij – eisen stelt en niet de volwassenen. Het gaat om nuchtere, niet emotioneel beladen situaties, die kinderen een veilige situatie bieden om te oefenen met het aangaan van relaties. Kinderen met concentratiestoornissen – in extreme vorm ADHD – blijken zich veel beter te kunnen concentreren in een groene omgeving en meer geduld te kunnen opbrengen in de omgang met planten en dieren en het observeren ervan.

PLAATSEN VOOR NATUUR

Het gaat hier niet over natuur die niet of nauwelijks door mensen beïnvloed is, maar om relatief 'wilde plaatsen' waar kinderen kunnen spelen, werken, onderzoeken, mijmeren, verzorgen, etc. We maken daarbij onderscheid tussen een aantal vormen, die ook in combinaties kunnen voorkomen.

a. Natuurspeelplaatsen en leerlandschappen

Hierbij gaat het over bossen, duinen en strand, de heide, 'wilde landjes' in en aan de randen van de stad, parken en plantsoenen die door kinderen in hun spel benut worden, natuurspeelplaatsen in de wijk, groene schoolpleinen. Genoemde speelplekken

zijn ook te vinden bij vormen van 'groene kinderopvang', al kunnen daarbij in principe ook de andere vormen van natuur voor kinderen benut worden.

b. Leerboerderijen en boerderijscholen

Bij deze vorm ontwikkelen zich minder of meer intensieve relaties in schoolverband tussen kinderen en boeren, boerinnen en levende have op de boerderij en de boerderij als plek. Niet iedereen zal dit 'natuur' noemen, maar er zijn belangrijke natuurervaringen op te doen. Kinderen komen er in aanraking met gedomesticeerde dieren en planten, niet menselijke medeschepselen, met hun eigen aard, die als regel goed benaderbaar zijn. De kinderen ervaren daarin ook een 'meer dan menselijke wereld', een vreemd – vertrouwde wereld. Landbouw is op te vatten als een menselijke stofwisseling met de natuur, waarin gewerkt wordt met natuurprocessen, levende wezens en de elementen van de natuur. Landbouw is op z'n best uitlokken, begeleiden en beschermen, is zowel actief vormgeven als goed 'luisteren' en kunnen afwachten, is proberen te voorzien en in te spelen op situaties die zich voordoen. Landbouw lijkt daarin op educatie. Bij boerderijscholen – de meer intensieve vorm – helpen kinderen bij het verzorgen van dieren en alle daarbij voorkomende werkzaamheden. Boeren weten hoe afhankelijk ze zijn van de natuur, staan ook dicht bij processen als geboorte, ontwikkeling en groei, dood, bij de mysteries van het leven. Dat maakt een boerderij tot een 'levende' leef- en leeromgeving voor kinderen.

c. Dieren in en/of bij de school – bijvoorbeeld kinderboerderijen

Hierbij zijn ten dele de hierboven beschreven kenmerken van leerboerderijen en boerderijscholen van toepassing. Het gaat hierbij over vertrouwd worden met de dieren, verzorgen en waar mogelijk spelen met de dieren.

d. Tuinen

Goed tuinieren vraagt om aandacht – voor de bodem, voor kleine verschillen in bodemgesteldheid, voor het weer, voor milieueisen van de planten, de seizoenen, zon en schaduw op een bepaalde plek, etc. Voor scholen en de kinderopvang gaat het daarbij vooral om moestuinen, waar voedsel en bloemen worden gekweekt.

e. Kleine landschapselementen

Hierbij is te denken aan poelen, bosjes, houtwallen, waarbij kinderen kunnen helpen bij het beheer en onderzoek doen.

f. Natuur en techniek

Hierbij kunnen we bijvoorbeeld denken aan het buiten maken van constructies (functie, stevigheid, verbindingen) met natuurlijke materialen en met gestandaardiseerd materiaal, het spelen met krachten (hefboom, katrollen, etc.), opwekken en gebruiken van verschillende soorten energie, onderzoek van het weer. In dit alles kunnen 'oude technieken (prehistorie, 'Robinson Crusoe') en moderne gebruikt worden. Dergelijke plekken kunnen tijdelijk of meer permanent zijn. Al is de eerste insteek techniek, en passant is natuurbeleving als vanzelf een belangrijke tweede insteek.

KEES BOTH is natuur- en onderwijspedagoog en werkt bij de Wageningen Universiteit aan een proefschrift over een pedagogiek van de zorg voor natuur en leefomgeving. Hij is verder actief als lobbyist, adviseur en auteur. Veel van zijn publicaties en andere teksten zijn te vinden op www.springzaad.nl.

Een groen schoolplein voor speciale kinderen

ILSE VONDER

Na de zomervakantie wachtte de kinderen en het team van de Ommezwaai, een so-school cluster IV te Arnhem, een verrassing. De paarse, witte en blauwe bloemen in het nieuwe natuurspeelveldje werden druk door hommels bezocht. De leerkrachten stonden versteld van het enthousiasme en de betrokkenheid van de kinderen. Zo maakte een hele klas zich zorgen om een zieke hommel. En ze zagen kinderen die in de klas niet uit de verf komen, ontspannen en betrokken bezig. David, een teruggetrokken jongetje uit groep 3, oogste bij voorbeeld bewondering van zijn medeleerlingen. Hij wist als enige steeds maar weer insecten te vangen met zijn loeppotje!

Met dit stukje natuur met grasheuveeltjes, een bloemenweide, een zandspeelplaats, wilgenhutjes, een wadi met stapstenen, klim- en klauterstammen en een jonge notenboom is het begin gemaakt van de groene omvorming van het schoolplein.

EEN NATUURRIJK SPEELLANDSCHAP

Een groen speelplein biedt een natuurrijk speel- en leerlandschap, veilig, aantrekkelijk en uitnodigend voor kinderen met verschillende speel- en leerbehoeften. Een groen speelplein is een fijner plein met een beter klimaat: gezonder, socialer (meer mogelijkheden voor spontaan samenspel, minder ruzies) en aangenamer bij hitte en regen, dankzij de natuurlijke schaduw- en schuilplekken. Een groen speelplein: een plek om te rennen, samen heksensoep te maken, rustig te zitten, te rennen, te klauteren, te ontdekken, te leren, en nog veel meer...

SPECIALE KINDEREN

Een groen speelplein is voor alle kinderen belangrijk, voor kinderen met ontwikkelings- en psychiatrische problemen (o.a. angst, hechtingsproblematiek, ADHD, autisme) is het een must! Als ik zou moeten omschrijven hoe deze kinderen in de wereld staan, zou ik zeggen: *niet vanzelfsprekend: hun leven en leren gaan niet 'vanzelf'*. Tot mijn verbazing wist een vierjarig jongetje bijvoorbeeld niet hoe hij aan een bloem moest ruiken. Veel kinderen hebben moeite om de informatie en prikkels te verwerken die op hen afkomen. Ze voelen zich daardoor zich sneller onbegrepen, angstig of onveilig. Dit uit zich regelmatig in 'flippen', paniek- en woedebuien. Sommige kinderen houden zich krampachtig vast aan regels en structuren. Ze raken flink in de war als ze bij een speurtocht dwars door het bos mogen struinen, terwijl de regel toch is dat je op het pad moet blijven... Andere kinderen zijn weer ongelofelijk impulsief en overbeweeglijk, zodat hen

ongewild van alles overkomt (uitgerekend hun bal belandt in de taart!).

EEN 'RUST-PLEK' EN EEN 'BOOS-PLEK'

Wat ik vaak in het werken met deze kinderen meemaak, is de verwondering en de originele manier van doen en denken. Waar slaapt u dan, juf, vroeg negenjarige Lies, toen ze bloemen kwam plukken op de akker die ik beheer. Een jongetje kwam aanrennen met *iets heeeel gevaarlijks*, (een stukje glas van 1 centimeter). Sommige kinderen willen van alles weten voor ze ergens mee beginnen en blijven maar vragen stellen. Ze weten dan ook ongekend veel over speciale onderwerpen, van ruimtevaart tot kastanjabomen. Andere kinderen kunnen creatieve oplossingen bedenken, zoals: *je kunt een grote glazen koepel maken, zodat de vogels de gezaaide tarwe niet opeten*. De wensen voor hun schoolplein komen veel overeen met die van kinderen uit het reguliere onderwijs: moestuintjes, plekken om te rennen en in bomen te klimmen of met zand en water te spelen. Bijzonder: 'een blauwe chill-plek' en een *hutje met een stop-contact voor mijn DS*. En heel speciaal: de wens voor een *rustplek* en vooral een *boos-plek*.

EEN GROEN SPEELPLEIN

Om een aantal redenen is een groen schoolplein juist zo goed. De directeur en de teamleider van de Ommezwaai zeggen hierover: *deze kinderen kunnen niet de hele dag met boekjes in de klas zitten. Het groene schoolplein maakt het mogelijk om andere capaciteiten aan te spreken: explorerend, handelend, actief*. Kinderen die in de klas moeizaam presteren, durven bijvoorbeeld als eerste over een sloot te springen of kunnen feilloos uitrekenen hoeveel zakken aarde je nodig hebt voor een moestuinbak. Op de Ommezwaai gaat men individuele activiteiten

voor haar leerlingen bieden op het groene schoolplein. In een natuurlijke omgeving raken kinderen die moeilijk tegen verandering kunnen, vertrouwd met variatie en veranderlijkheid: de wisselingen van de seizoenen, opeens een tak op je pad of een kastanje op je hoofd. En als je een helling op wilt met je fietsje, kan dat niet automatisch; je moet uitvinden hoe je dat moet doen.

Drukke, overbeweeglijke kinderen kunnen op een groen schoolplein beter hun energie kwijt. Ze kunnen hun grenzen verleggen, uitdagingen uitgaan. Maar ook tot rust komen en geboeid raken. Drukke Klaas van 7 kan tijdenlang op zijn buik naar kikkervisjes liggen kijken, vertelt zijn moeder.

Kinderen die niet op sport en spel gericht zijn, kunnen soms helemaal opgaan in de natuur: tussen de bosjes vinden ze een vogelnestje, of pissebedden onder een tegel. Anderen rekenen de afstand die een slak in een uur aflegt uit (en ziedaar, een rekenopgave! Ook kunnen ze rustig 'de kunst afkijken' van het spel van andere kinderen en dit als ze eraan toe zijn zelf uitproberen.

Op een natuurlijke speelplaats is meer gelegenheid tot spontaan samenspel. Fijn voor kinderen die contact met andere kinderen slecht aandurven. Soms heb je echt iemand nodig om water te pompen of een boomstam te verslepen. En samen bessen plukken (en daarna jam maken!) is iets gezamenlijks wat je toch op jezelf kunt doen.

En die plek om tot rust te komen, die boosplek... Stel je voor dat je op een boomstam zit, omgeven door geurende bloemen en struiken, waar je de anderen wel kunt zien maar jezelf niet gezien waant. Waar je tot jezelf kunt komen en op kunt gaan in je gedachten of in het kijken naar de mieren die voor je voeten een optocht houden. En dat je dan weer gelokt wordt door het spel van de andere kinderen en op je eigen moment voorzichtig mee kunt doen. Dat zou wat zijn!

Meer weten over een groen schoolplein?

Kijk op www.springzaad.nl.

De website van de Ommezwaai is te vinden via www.ommezwaai-arnhem.nl.

ILSE VONDER is klinisch psycholoog bij Praktijk Rigtering/ gedragswetenschapper bij Lindenhout/ groene orthopedagoog / i.vonder@hetnet.nl

Huisdieren in de school?

INEKE EDES

Dieren spelen in het onderwijs voornamelijk een educatieve rol variërend van onderwerp in de wereldoriëntatie tot als voorbeeld bij seksuele voorlichting.

Dieren kunnen echter ook bijdragen aan een positief pedagogisch leerklimaat.

Indien pedagogisch en ethisch verantwoord ingezet brengen dieren plezier in de klas.

Er is meer aandacht voor de omgeving, een verbeterde stemming en veel meer

'beweging' in een groep (Enders-Slegers, 2013). Vanuit mijn persoonlijke ervaringen

uit mijn jeugd, mijn ervaringen als leerkracht in het speciaal onderwijs en mijn

ervaringen als docent Eco Mediated Pedagogy laat ik in dit artikel zien welke betekenis

huisdieren in het onderwijs kunnen hebben.

Als kind in de jaren 70 bezocht ik een lagere school waar dieren werden gehouden. In de patio van deze school stond een vogelvolière met parkieten en er was een 'konijnenberg', waar ook cavia's verbleven. Ik zag voor het eerst van mijn leven 'babyparkietjes', maakte kennis met de inventiviteit van konijnen om uit het hok te ontsnappen en leerde dat muizen op voedsel afkwamen en zich snel konden vermeerderen. De meester van mijn lagere school woonde op een woonboot en nam op een dag een ei van een achtergelaten eendennest mee naar school. Dat ei heeft hij met behulp van een broedmachine uitgebroed en daar kwam Donald uit. Als kuiken achtervolgde hij de meester de hele dag.

Zag je de meester, verscheen Donald in zijn kielzog. Als kind was ik enorm gecharmeerd van het kleine beestje, maar vooral van de in mijn ogen grote statige man die zich met veel liefde over het beestje ontfermde. Als volwassen eend kreeg Donald zijn eigen vijver in de patio.

ZORGZAAMHEID EN VERANTWOORDELIJKHEID

De ervaringen in mijn jeugd vormen mede mijn beeld dat het betrekken van dieren in onderwijs en opvoeding een meerwaarde kan betekenen voor de ontwikkeling van opgroeiende kinderen (Edes, 2010). Dieren bieden naast de didactische mogelijkheden een positieve betekenis voor de sociaal-emotionele ontwikkeling. Het zorgen voor dieren stimuleert zorgzaamheid en verantwoordelijkheid, respect en liefde voor anderen (Rivera, 2004). Het gedrag van de leerkracht ten opzichte van de dieren is hierbij wel essentieel. Naast het goede voorbeeld geven hoe voor het dier te zorgen is de meester of juf ook degene die moet zorgdragen voor de gezondheid en het welbevinden van het dier in de klas. Dieren kunnen een positief effect hebben op kinderen, maar het welzijn van de dieren mag niet uit het oog verloren worden.

ALLERGIEËN

Sinds een campagne begin jaren tachtig van het Nederlands Astmafonds tegen de aanwezigheid van dieren op school zijn dieren in een klas veelal niet meer toegestaan (Margadant, 1988). Dieren worden geweerd vanwege de mogelijkheid van het overdragen van ziektes of veroorzaken van allergieën. We zien tegenwoordig dan ook niet zo vaak levende dieren in een school. Ondanks de miljoenen gezelschapsdieren zijn er kinderen in Nederland die niet of nauwelijks met dieren in aanraking komen (Enders-Slegers, 2013). Hier en daar vind je nog een aquarium, een terrarium of een tijdelijk wormenhotel, maar nauwelijks huisdieren. Voor veel leerlingen is een uitstapje naar de kinderboerderij het enige moment dat ze dieren aanraken.

EEN TAMME DEGOE

Eenmaal zelf voor de klas kwamen mijn schoolherinneringen weer boven. Ik verhuisde met mijn groep van de voorgezet speciaal onderwijs (vso) afdeling van de school voor zeer moeilijk lerende kinderen (zmlk) naar een gebouw met een patio. Ik zag de kippenren, konijnenhokken en een moestuin al voor me. Mijn collega's waren minder enthousiast en stelden mij voor een praktisch probleem. Wie zou de dieren in de schoolvakanties verzorgen? Hoe deed mijn meester dat vroeger? Ging hij niet op vakantie of verzorgden de leerkrachten de dieren om beurten? Mijn collega's waren in ieder geval niet

genegen terug te komen in de vakantie of een dier mee naar huis te nemen.

Geen dieren in de patio dus, maar er kwam wel een tamme degoe op mijn pad. Een degoe is een knaagdier en lijkt op een rat. Splinter, hadden mijn vso-zmlk leerlingen hem genoemd, naar een rat uit de destijds populaire tekenfilm 'The Ninja Turtles'. Ik nam Splinter elke vakantie mee naar huis. Het was een tam beestje, dat je over je arm kon laten lopen en dat graag in je mouw wegkroop om een dutje te doen. Vooral Noël, voor mij als leerkracht geen makkelijke leerling, was gecharmeerd van Splinter. Hij liep het liefst de hele dag met het beestje rond en ervoer het als een straf als Splinter van mij in zijn hok moest. Niet bij alle activiteiten vind ik de afleiding van zo'n diertje handig. Een dier vestigt de aandacht op zich. Afleiding van een vervelende ervaring kan prettig zijn, maar de aandacht van de les wegnemen was volgens mij niet altijd wenselijk. Noël bleef tijdens het kringgesprek door het beestje wel op zijn plaats zitten terwijl hij zonder Splinter als storend werd ervaren. De aan-

Bram is vriendjes geworden met een biggetje op varkensboerderij de Duinsprong in Drunen (NB)

wezigheid van een dier in de klas kan stressfactoren verminderen aangezien 'moeilijke' kinderen rustiger en verdraagzamer gedrag laten zien (Beetz et al, 2011). Het contact tussen Noël en mij werd door de aanwezigheid van Splinter eenvoudiger. Er was een gespreksonderwerp (Splinter) en naar aanleiding van het gedrag van het beestje ging Noël steeds meer over zichzelf vertellen. Het diertje bood sociale ondersteuning; het hielp ons contact te maken en met behulp van Splinter werd onze band versterkt.

ZORGDIEREN EN VOORLEESHONDEN

In mijn huidige werk stimuleer ik pedagogen tot het werken in en met de natuur, waaronder dieren. Ik zie mooie projecten waar dieren ingezet worden ten behoeve van de ontwikkeling van mensen. Daarbij vind ik het belangrijk dat het dier ook plezier heeft in het contact met kinderen. Het houden van dieren in een school zou ik vanuit het oogpunt van het dier niet aanbevelen. Tenzij er zorggedragen wordt voor de benodigde behoeften van een dier. Zoals bewegingsvrijheid, passende leefomstandigheden, de juiste verzorging en de mogelijkheid tot contact met soortgenoten. In plaats van dieren te houden in de klas kunnen dieren op bezoek komen. Er is in de zorg aan kinderen een groeiende aandacht voor ontwikkeling en therapie met behulp van huisdieren. Zo neemt het aantal zorgdieren dat op bezoek gaat in (jeugd)zorginstellingen toe en groeit het aantal kinderen dat vanuit een zorgvraag wekelijks een zorgboerderij bezoekt. In kleinschalige projecten, veelal mogelijk door vrijwilligers en/of sponsoring, zijn er ook dieren die de Nederlandse scholen bezoeken. Zoals bijvoorbeeld de bezoekhonden van vrijwilligers van het Sophia Snuffel College, die kinderen leren de hondentaal te begrijpen. En voorleeshonden, waar kinderen aan voorlezen om hun leesvaardigheid te oefenen. De honden verbeteren of onderbreken je verhaal niet wanneer je een foutje maakt. Deze bezoekdieren zijn veelal getraind of in ieder geval gescreend zodat de dieren geen onnodige stress ondervinden van hun taak. Dieren die op bezoek komen in de klas, waarbij kinderen de mogelijkheid krijgen een positieve ervaring van het contact met dieren op te doen. Het Emma kindziekenhuis (Amsterdams Medisch Centrum) werkt al vanaf de jaren 70 met bezoekdieren. Volgens Pajkrt (2007), kinderarts-infectioloog zijn de gevaren voor het overbrengen van ziektes door deze (huis)

dierbezoeken minimaal. Er zijn in al die jaren geen bijt- of krabwonden, allergie en infecties bemerkt.

KINDERBOERDERIJ

Een andere mogelijkheid voor het contact met dieren is kinderen regelmatig met dieren in contact te brengen door de educatieve activiteiten te verplaatsen naar een omgeving waar dieren gehouden worden. Een kinderboerderij verbonden aan de school is volgens de Hond (2004) een prima idee. De dieren op de kinderboerderij zorgen ongemerkt voor een heleboel leerdoelen. De zmlk-school, waar ik werkzaam was, werkt tegenwoordig met een boerderijatelier. Er zijn ook andere vormen van educatieve projecten op boerderijen waar de dieren gezien worden als onderdeel van een rijke leeromgeving (Hassink et al, 2009). Er lopen projecten waar honden succesvol opgeleid worden tot hulphond door zeer moeilijk opvoedbare kinderen. En het dierenasiel in Amersfoort heeft een pilotproject waar kinderen voorlezen aan katten. Volgens Myers (2007) onderkennen volwassenen onvoldoende de rol van dieren in het leven. Het contact met dieren bevordert de ontwikkeling van empathie, cognitie en identiteit. En dieren verbeteren de pedagogische relatie tussen leerkracht en leerlingen. Er is sprake van een culturele verandering waarin de waarde van een mens-dier relatie voor mensen en voor kinderen in het bijzonder door professionals ingezien wordt. Kinderen worden gemotiveerd door de aanwezigheid van dieren om te spelen, een relatie aan te gaan en te leren. Huisdieren (op bezoek) in de school zijn een verrijking voor het aanbod en het pedagogisch klimaat.

INEKE EDES is lid van het Groen Pedagogisch Beraad op Hogeschool Utrecht. Contact en meer informatie over dit artikel via inede.edes@hu.nl

Polderpionieren met passend onderwijs

SOPHIE SLIEPEN

Kinderen en jongeren die het niet naar hun zin hebben op school, tref je – als er een boerderij in de omgeving is - na school vaak aan op de dichtstbijzijnde boerderij.

Daar kunnen ze rondstruinen, meehelpen, tot rust komen en uitdagingen aangaan.

Wat biedt deze omgeving wat een school niet kan bieden? Zijn die werkzame elementen misschien ook doelbewust in te zetten in het onderwijs? In Lelystad is gezocht naar een antwoord.

“**D**it is de oplossing”, constateert de onderwijsconsulent uit Den Haag. Hij bezoekt het pilotproject dat sbo-school De Vogelveste samen met de educatieve zorgboerderij De Huif heeft ontwikkeld. “Julie gaan zeker meer aanmeldingen krijgen van scholen uit Lelystad.”

En dat is ook precies waar Gjalt Veeninga, directeur van De Vogelveste, naar streeft. Hij zoekt naar een manier om kinderen met gedragsproblemen zodanig te ondersteunen dat ze hierdoor een nieuw perspectief krijgen. Verwijzing naar het speciaal

basisonderwijs is dan misschien niet nodig en kan dit kind op de eigen basisschool blijven. Je zou het een onderwijsarrangement kunnen noemen. Op zijn sbo school zitten kinderen die in het reguliere onderwijs zijn vastgelopen. Door langdurige gedragsproblemen is bij sommige kinderen de relatie met leerkrachten en medeleerlingen verstoord geraakt. Ook de relatie tussen ouders en school lijdt hieronder en regelmatig wordt een kind geschorst en dreigt het thuis te komen zitten.

PIONIEREN MET PASSIE

Na bijna drie jaar 'polderpionieren', zoals Jan Woertel, leerkracht van De Vogelveste en coördinator van het pilotproject het noemt, is er een begeleidingsmethodiek ontwikkeld waarvan de resultaten op leer- en gedragsgebied zo hoopgevend zijn, dat het zaak wordt deze werkwijze meer bekendheid te geven.

Een groep van twaalf leerlingen en twee leerkrachten verruult wekelijks het klaslokaal voor een dag leren en werken op de boerderij. Een aantal van deze leerlingen zitten op de Vogelveste, een ander deel komt van reguliere basisscholen. In overleg met Pieter Bremer, eigenaar van de educatieve zorgboerderij en voormalig zmk-leerkracht, zijn er op de boerderij twee eenvoudige klaslokalen ingericht met banken, stoelen, een schoolbord en een houtkachel. In het lokaal geeft een van beide leerkrachten les in rekenen, lezen, taal en schrijven. De leerkracht die op maandag de groep draait, krijgt de lessen aangeleverd door de eigen leerkracht van het kind. Daardoor sluit de lesstof altijd aan bij waar ze op school mee bezig zijn.

PROGRAMMA

Als de twaalf kinderen 's ochtends om half negen op de boerderij aankomen, worden er meteen bij het hek drie groepjes gemaakt. Met hun begeleider wordt een rondje gemaakt op de boerderij. Zijn de drinkbakjes bij de konijnen leeg? Staat er onkruid dat er niet hoort? Met de kinderen wordt overlegd wat er nodig is. Ook is er even overleg met de boer om te horen welke klussen er zijn voor die dag. Dan wordt

met de kinderen de klussenlijst opgesteld. Hierdoor krijgen de kinderen ook eigen verantwoordelijkheid. Daarna gaat een groep van zes naar het grote klaslokaal en twee groepjes van drie gaan meteen buiten aan het werk. De een met leerkracht Jan en de ander met een educatief medewerker van de boerderij. Om half 11 is er pauze en daarna worden de groepen gewisseld. Twee keer per dag, om 11 uur en 13.00 uur, wordt er doorgeschoven zodat alle kinderen een stuk theorie krijgen en tevens buiten aan het werk kunnen zijn. Tijdens het verzorgen van de dieren, werk in de kas, snoeien, zagen, kloven en knippen wordt er dan gewerkt aan de sociaal emotionele doelen uit de handelingsplannen van de kinderen.

GROEPSINDELING

Jan en Pieter hebben de ervaring dat het zorgvuldig samenstellen van groepjes van essentieel belang is om structuur en veiligheid te kunnen bieden en conflicten tijdens het werk te voorkomen. Om deze reden komen de twaalf kinderen zelfs in de pauzes niet bij elkaar. Een groepje van twee á drie leerlingen blijkt het best werkbaar, al kan er na een poosje eventueel wel een vierde kind bij als de relaties voldoende zijn opgebouwd. Zorgvuldig samengestelde, kleine groepjes dragen dus in hoge mate bij aan het succes van deze pilot. De huidige trend om alles maar op te schalen, in verband met financiering, vormt een bedreiging.

RESULTATEN

Inmiddels zien leerkrachten van De Vogelveste die niet meegaan naar de boerderij, dat kinderen door

het vooruitzicht naar de boerderij te mogen, meer gemotiveerd zijn om werk af te maken in de klas. En het opvallende is, dat deze motivatie niet afneemt naarmate de week vordert. Het kind doet na een boerderijbezoek op maandag, de hele week goed mee in de klas.

Niet alles is meetbaar in dit soort trajecten, stelt Gjalt, maar de CITO toetsen wijzen uit dat de leerresultaten van taal, lezen en rekenen bij deze kinderen op niveau blijven. Er ontstaan geen achterstanden. Je kunt het weliswaar niet vergelijken met de situatie als ze niet naar de boerderij waren geweest omdat we geen controlegroep hebben, maar de leerdoelen die beoogd zijn worden net zo goed behaald. En we zien dat deze kinderen ook doelen halen die we gesteld hebben binnen het gebied van de sociaal-emotionele ontwikkeling, gemeten met de CITO Viseon toets. En dat hadden we de afgelopen jaren toen we nog niet naar de boerderij gingen, niet voorlekaar gekregen.

ONDERWIJSARRANGEMENT

Nu duidelijk is geworden welke positieve uitwerking het boerderijbezoek heeft op onze rugzakleerlingen, rijst de vraag of ook kinderen met gedragsproblemen uit andere basis- en sbo-scholen in Lelystad baat hebben bij een wekelijkse dag naar de boerderij. Dus zijn we, vertelt Gjalt, directeur van De Vogelveste, een tweede pilot gestart met een gemengde groep uit diverse scholen. Financiering moest uit verschillende bronnen bijelkaar worden gesprokkeld: uit het schoolbudget, uit rugzakgeld en uit een bijdrage van het samenwerkingsverband van scholen uit Lelystad.

De eerste anderhalf jaar hebben we er nu opzitten en ook nu zijn de resultaten positief. Deze kinderen functioneren weer goed in school en de ouders zijn over het algemeen heel tevreden. We hebben al ervaren dat kinderen soms niet naar het speciaal basisonderwijs verwezen hoefden te worden. Met een relatief kleine investering valt dus veel winst te behalen!

"Ik moet denken aan die jongen uit groep 8 die buitengesloten werd, gepest werd en agressief was naar de leerkracht toe. Hij zou thuis komen te zitten. Maar het boerderijbezoek op maandag als tussenoplossing was zo'n injectie voor hem, dat hij buiten het traject van schorsen en van school verwijderen kon blijven.

Het kind voelde zich gelukkiger, de leerkracht voelde zich een stuk beter want hij werd niet alleen een dag in de week ontlast, maar kreeg ook een handelbaarder kind terug. En de ouders zagen dat het goed ging, dus ook de communicatie met de school verbeterde. Dat zijn allemaal dingen die ik niet met cito kan meten".

KOPZORGEN

Het hoofddoel met dit boerderijbezoek is het bieden van tijdelijke ondersteuning, zodat een kind zo lang mogelijk op de eigen school kan blijven functioneren. Vanaf 1 augustus 2014 zou je dit binnen de wet op passend onderwijs 'een groen onderwijsarrangement' kunnen noemen.

Maar dat vraagt dan wel om een breder draagvlak vanuit de politiek, want het inrichten van leeromgevingen op de boerderij en het beschikbaar stellen van goed geschoold personeel met hart voor kinderen en natuur kost geld. "De voorzieningen en de expertise heb ik", vertelt boer Pieter, "maar als de rugzakgeld en organisatie van het groene onderwijsarrangement een groot probleem. Er is dringend geld nodig voor meer pilots, gekoppeld aan onderzoek. Uiteindelijk zal deze investering zich ruimschoots terugverdienen omdat we verwachten dat er meer leerlingen in het regulier onderwijs kunnen blijven."

TOEKOMSTBEELD

Nu ontvangen we kinderen op de boerderij die al zijn vastgelopen, maar als we preventief willen gaan werken zouden we kinderen die nog net niet helemaal zijn vastgelopen naar de boerderij moeten laten gaan. Pro-actief werken, dat is ons ideaal, vinden Gjalt, Pieter en Jan. We hebben nu een beproefd en succesvol aanbod, maar de grote vraag is: wat hebben we daar als samenleving voor over?

www.vogelveste.nl / www.boerderijdehuif.nl

DR SOPHIE SLIEPEN is orthopedagoge, was tot voor kort werkzaam bij Fontys OSO en hogeschool Van Hall Larenstein en geeft nu vanuit haar eigen bureau advies over kind en natuur.
www.sliepenonderwijsadvies.nl

Veilig struinen in het jaar van de groene kinderopvang

SOPHIE SLIEPEN

Het pedagogisch belang van natuur voor kinderen krijgt steeds meer aandacht.

Ook de kinderopvang wordt gestimuleerd om natuur en natuurbeleving een belangrijke plek te geven binnen de organisatie. Zo is bijvoorbeeld door Stichting Groen Cement en het Vakblad Kinderopvang 2014 uitgeroepen tot het Jaar van de Groene Kinderopvang. Samen met een aantal andere partijen zetten zij zich in om groen een meer structurele plek te geven binnen de kinderopvang.

Een mooi voorbeeld ter illustratie is natuur-bso Struin.

Matthijs en Frauke de Gruijter vormen de directie van de eerste Nederlandse natuur-BSO, Struin genaamd. Bij Struin worden kinderen aangemoedigd om vrij rond te struinen in de natuur, ook bij slecht weer. Er is geen speelgoed of kant-en-klare speeltoestellen. Het natuurlijke landschap biedt de

bronnen en de materialen om te spelen. Struin heeft vele vierkante kilometers openbaar toegankelijke natuurgebieden ter beschikking waar kinderen van de paden af mogen om te spelen. Zij bieden 120 kinderen per dag een heel ander landschap dan het binnen- en buitenspeelsterrein van reguliere bso's.

REGELGEVING

Toen ze 7 jaar geleden begonnen, vroegen Matthijs en Frauke zich af hoe het zat met de Nederlandse regelgeving voor bso's. Wat mocht wel en wat mocht niet? Mochten kinderen bijvoorbeeld struikelen over boomwortels? Moesten er hekken langs het water? Samen met de GGD in Nijmegen hebben ze de wet uitgeplozen met als uiteindelijke conclusie, dat als elk mogelijk risico maar goed met de ouders wordt besproken, er heel veel is toegestaan. De wet biedt ruimte om verantwoorde risico's waarvan ouders op de hoogte zijn, bewust te nemen. Een kind mag bijvoorbeeld best het risico lopen om een splinter in zijn hand te krijgen, maar de kans op groot letsel moet zoveel mogelijk worden uitgesloten. Een kind mag dus geen groot risico lopen om een splinter in het oog te krijgen.

"We sluiten gevaren niet uit", zegt Matthijs. "We willen kinderen erbij betrekken en ze leren om ermee om te gaan." Kinderen mogen bij Struin best in het water vallen als er maar leiding bij is die ze er ook direct weer uit kan vissen. En het moet natuurlijk niet in de stroming van de Waal zijn, maar in een poeltje mag een kind rustig vallen.

WAT VOOR VEILIGHEID WIL JE?

Tijdens informatieavonden voor belangstellende ouders bespreekt Matthijs de risico's die nu eenmaal horen bij het spelen in de natuur. Hij stelt hen de vraag: 'Wat voor veiligheid wil je? Moet het zo veilig mogelijk of zo veilig als nodig en leerzaam?' Ouders tekenen een contract waarin ze de huisregels onderschrijven. Bij Struin leren de kinderen bijvoorbeeld, hoe ze verantwoord moeten klimmen: niet bij nat weer, niet op dode of dunne takken en altijd met drie punten contact houden met de boom.

Kinderen tot ongeveer zeven jaar klimmen alleen onder toezicht, tot een hoogte van twee en een halve meter. Want tot die hoogte, zo stelt de GGD, kun je nog uit een boom vallen zonder blijvend letsel op te lopen. Als er tenminste is gezorgd dat er geen uitstekende delen onder de boom liggen. Oudere kinderen mogen zelfstandig klimmen en mogen ook hoger klimmen, tot een hoogte van ca. vier meter. Bij Struin wordt dat toegestaan, maar boven de twee en een halve meter wel weer onder toezicht, want die laatste anderhalve meter zijn niet meer veilig volgens de GGD.

VERANTWOORD RISICO LOPEN MAG

Bij de jaarlijkse veiligheidsinspecties zijn de meeste inspecteurs direct enthousiast, vertelt Matthijs. Al komt er ook wel eens een inspecteur die direct heel kritisch is. Laatst kwam er een inspecteur die vroeg hoe we wilden voorkomen dat kinderen zich prikken aan brandnetels. We willen dat niet voorkomen. We vinden het heel leerzaam dat kinderen ervaren dat ze zich prikken. Dit hoort bij ervaringsgericht leren. "In Duitsland", zo weet Matthijs, "worden natuur-speelterreinen flink gesponsord door verzekeringsmaatschappijen. Want die verwachten op termijn minder declaraties als kinderen al van jongs af aan wordt geleerd om met gevaren om te gaan en ze een gezonde weerstand opbouwen door veel te bewegen en in weer en wind buiten te zijn." Uit eigen ervaring weet Matthijs dat er maar weinig ongelukken gebeuren. Sinds het bestaan van Struin heeft hij drie keer meegemaakt dat een kind een botbreuk opliep. Niet door uit een boom te vallen maar gewoon tijdens spel op de grond. Toen Matthijs bij een - veel kleinere - reguliere bso werkte, ging hij elk jaar wel met een kind naar het ziekenhuis omdat er iets gebroken was. Dat kwam meestal door het spelen op speeltoestellen, maar ook gewoon door het struikelen over een drempel in huis.

De werkwijze van Struin toont veel overeenkomsten met de Forest Schools in Engeland en de buitenscholen in Scandinavie. Ook daar vindt men het belangrijk om kinderen te leren omgaan met risico's. Respect is een belangrijk begrip bij deze initiatieven. Respect voor de omgeving van het bos, respect voor de natuur, respect voor gevaren die inherent zijn aan bijvoorbeeld water en vuur, respect voor kinderen en het vertrouwen dat zij met steun van volwassenen leren omgaan met gevaren.

IN WEER EN WIND

Natuur doet kinderen goed en heeft hen veel te bieden, daarvan is Matthijs absoluut overtuigd. Hij vindt het dan ook pijnlijk om te ervaren hoe sterk de negatieve beeldvorming nog leeft bij mensen die geen ervaring hebben met buiten-bso's. Regelmatig krijgt hij de vraag of het niet zielig is voor een kind om de hele tijd buiten te moeten zijn. Krijgen de kinderen het niet veel te koud? Bij een enquête onder ouders van kinderen op Nijmeegse basisscholen kwam al snel naar voren dat andere ouders twijfelen over plaatsing van hun kind op een natuur-bso, vanwege de kans op slecht weer. Daarom geeft Struin kledingvoorschriften, zodat kinderen zo lang mogelijk warm en droog blijven. Het lastigst is het bij guur en regenachtig weer tussen de 0 en 5 graden. Als kinderen dan nat worden kunnen ze er last van krijgen en wordt er uit veiligheid in de buurt van een binnenruimte gespeeld.

Matthijs: "Je helpt kinderen een betere lichamelijke en geestelijke weerbaarheid tegen weersinvloeden te ontwikkelen, als je hen in weer en wind buiten laat spelen." Daarbij draait het zijns inziens niet om

meer of grotere risico's. "Er spelen gewoon andere risico's dan wij doorgaans gewend zijn."

www.struin.nl / www.groencement.nl /
www.kindvannature.nl / www.stichtingspringzaad.nl

DR SOPHIE SLIEPEN is orthopedagoge, was tot voor kort werkzaam bij Fontys OSO en hogeschool Van Hall Larenstein en geeft nu vanuit haar eigen bureau advies over kind en natuur. www.sliepenonderwijsadvies.nl.

Literatuur

- Berg, A. van den, R.Koenis & M.M.H.E. van den Berg (2007) *Spelen in het groen*. Effecten van een bezoek aan een natuurspeeltuin op het speelgedrag, de lichamelijke activiteit, de concentratie en de stemming van kinderen. *Alterra-rapport 1600*, Alterra Wageningen.
- Knight, S. (2009) *Forest schools and outdoor learning in the early years*. SAGE
- Tovey, H. (2011) *Laat ze buiten spelen. Pleidooi voor gezonde risico's* Garant Antwerpen/Apeldoorn.

Een technieklandje in Nijmegen waar je kunt leren met je hele lijf

PJOTR TIMMERMAN

In september 2013 is voor klas 5 (*groep 7*) van vrijeschool Meander het 'Technieklandje' van start gegaan. De kinderen hebben nu 14 erg leuke en leerzame morgens op het Zwanenbroekje in de Ooijpolder (Nijmegen) achter de rug.

In dit artikel meer over de eerste ervaringen.

Directeur Harry Gubbels heeft het vuurtje in juni aangestoken met zijn verzuchting, 'dat onderwijs anno 2013, helaas nog maar weinig jongensleren in zich draagt'. Het is maar al te vaak netjes stilzitten, keurig je opdrachten maken en veelal de wereld tot je nemen vanuit een methodeboek. Enne ..., dan doet dat vrijeschoolonderwijs het nog niet eens zo slecht, met al hun kampen, uitstapjes, 't groene speelplein, participerende ouders, boerderijschool, schooltuintjes en eindreizen.

DUURZAAM ONDERWIJS

Toch is de zorg reëel of jongens op school nog wel genoeg aan hun trekken komen. Daarmee wordt bedoeld: hands on, in de echte wereld, met al hun zintuigen, op plekken die er toe doen, lerend van echte professionals, dat soort dingen. Begrijpen is in de hedendaagse schoolwereld meestal 'n cognitief werkwoord, maar van origine is het absoluut fysiek. *Begrijpen* doe je óók met je handen! Duurzaam onderwijs heet dat.

LEREN MET JE HELE LIJF..

... met alle talenten die je hebt, is iets wat we vanuit de HAN Pabo al jaren ondersteunen. De gedachte borrelde al een tijdje op rond een vaag idee over een technieklandje ergens in de natuur, als inspirerend voorbeeld voor leerkrachten. In juni liepen we tegen zo'n natuurgebiedje aan, waarvan de eigenaar het

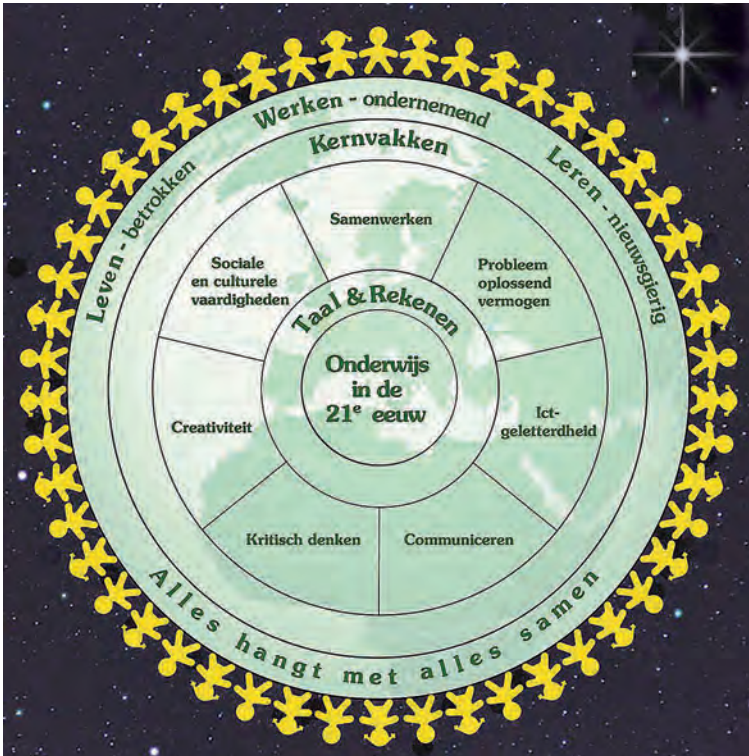
lieft zou hebben dat er 'iets educatiefs' mee ging gebeuren. De woorden van Harry Gubbels indachtig, vond op dat moment de conceptie van *het* Technieklandje plaats. Peter Josemans, leerkracht van de klas, bleek bereid zijn club kinderen aan het experiment te wagen. Doel is hen te laten leren wat de wetgever qua techniekonderwijs van basisscholen vraagt en te laten zien dat ook deze discipline rijker, spannender en veel leuker te leren valt dan van papier. Jongensleren absoluut, volop actie en avontuur, zeker óók voor meisjes!

OP EEN ONBEWOOND EILAND

Eind september spoelde de klas, als een groep Robinson Crusoe's, aan op het onbewoonde 'eiland', dat Zwanenbroekje heet. De eigenaar, Hans Maertens, heette de kinderen van harte welkom, maar waarschuwde hen, dat hij weinig meer te bieden had dan veel 'groen'. Als er wat diende te gebeuren, dan moesten de kinderen zelf de handen uit de mouwen steken om te 'overleven'. Ach, maar waar maakten we ons zorgen over ...? Het was nog volop zomer, er viel van alles te verzamelen en het weer werkte groots mee. U kent het, de krekels en de mier.

Totdat de 3e keer het gras wit bevroren was, toen ze met z'n 31-en kwamen aangefietst. Oei, het blijft geen zomer! Wat valt hier straks nog te eten? Kunnen we met de winter voor de deur hier wel

Leervaardigheden voor de 21ste eeuw

20 morgens genieten, ook als het straks 10 graden vriest en de wind uit het oosten blaast? Vuur maken, een onderkomen bouwen of vissen vangen hoe doe je dat? Maar ook, waar is het zuid-westen, hoe maak je een zakmes, hoe voorspel je het weer, of kunnen we eigenlijk zelf stroom maken voor licht? Het houtvuur om op te koken kent inmiddels weinig geheimen meer. Soep maken van brandnetels en zuring, kunnen ze ook. Een zelfgebouwde wc is verrezen en hun 'villa' van wilgentakken, gras en riet is nu bijna af. Ze worstelen nog met 't laatste stukje van het dak.

PENSELEN VAN DASSENHAREN

Hoe je drinkbaar water uit de grond omhoog krijgt, hebben ze zelf bedacht. Zo zijn er nog 100 dingen meer die al gepasseerd zijn of nog *zouden* kunnen. Wat er exact van (en uit) de grond gaat komen weet alleen de toekomst zeker, al zijn er plannen genoeg: sterren kijken met iPads, PET-flessen 'schillen' en vlechten, zonneovens gebruiken, bamboe-piramide maken, vissen met zelfgemaakt vistuig, windmolens knutselen, vlot bouwen, 'n bakoven van klei, zonnebootjes-wedstrijd, de permacultuur-tuin, polsstokspringen met als afsluiting 'n zomeravond-

kamp. Vandaag ontdekten we een dassenwissel met echte dassenharen die waren blijven hangen aan het prikkeldraad. Spannend idee, dat die streepjes-beesten hier 's nachts in hun 'pyjama-bontjas' rondspoken. Van die haren kun je ook nog eens hele mooie penselen maken! Dat het leerzaam en leuk zal blijven, daar twijfelen we niet aan. De kinderen – ook de meiden – zijn dolenthousiast. Over een jaar of 5 wordt techniek een eigenstandig vak op het lesrooster van alle basisscholen en dan is de Meander daar al helemaal klaar voor! Wat er op het Zwanenbroekje plaats vindt is overigens helemaal in lijn met wat men denkt dat kinderen voor deze 21e eeuw in hun gereedschapskist moeten hebben zitten. Niet dat we ook maar een beetje weten hoe de wereld er over 10 jaar uit zal zien, maar wat kinderen zoal moeten kunnen om zich staande te houden in beroepen, die nu nog niemand kent, daar is men 't toch wel aardig over eens.

PJOTR TIMMERMAN is docent natuuronderwijs en techniek HAN Pabo te Nijmegen.
 pjotr@timmerman@gmail.com.

Springzaad: een open kleurrijk netwerk van mensen

MARIANNE VAN LIER & WILLY LEUFGEN

Net als waarschijnlijk de meeste lezers, stelden wij ons bij een schoolplein een betegeld plein voor, waar kinderen rennen, voetballen, tikkertje spelen. Als je geluk hebt omgeven door bosjes (waar je als kind natuurlijk niet in mag) en met bomen, waarvan de eerste takken zo hoog zijn dat je er zeker niet in kunt klimmen.

Zo herinneren we ons de pleinen van onze eigen schooltijd. Zichtbaar vies werd je er meestal niet, maar tegen elkaar opbotsen en vallen gebeurde wel regelmatig, en dat kostte dan even doorbijten als er jodium aan te pas kwam; zo schoon waren die tegels dus ook weer niet. En als je eens minder goed in je vel zat (cavia dood, ouders ruzie, pestkop die het op je voorzien had), waren er niet veel mogelijkheden je terug te trekken, een rustig plekje te vinden. Maar ja, zo was het gewoon. Niks aan te doen. Tot op dat moment was dat vanzelfsprekend.

En toen, in 1989 in het Zwitserse Solothurn, kwam voor ons de eye-opener. Het kon dus *wel* heel anders: we zagen daar schoolpleinen die ingericht waren als landschappen, met grazige heuvels en dalen, water en zand, struiken die zo geplant waren dat je er fijn tussen kon spelen (Strauchhaus genoemd), bomen met lage takken waar de kinderen wel in konden klimmen, wilgentipi's waar spannende verhalen verteld werden of kringgesprekken gehouden, bloemenweide met vlinders en hommels, burchachtige bouwsels van gebruikte stenen voor fantasiespel, moestuintjes.

VAN STEENWOESTIJN NAAR NATUURTUIN

Opvallend was hoe anders het spel van de kinderen was, veel rustiger en beter verspreid over de ruimte. De leerkrachten bevestigden dit: er was inderdaad een groot verschil te merken voor en na de aanleg van zo'n natuurspeelplaats. Voor en na, want al gauw bleek dat het ook voor hen een relatief nieuw verschijnsel was. De leerkrachten bleken afkomstig van een PABO waar ze zelf, als studenten, geleerd hadden om te gaan met een natuurlijke omgeving. Ze hadden daar een biologiedocent, Alex Oberholzer, die begin jaren 70 van de steenwoestijn rondom de

PABO een grote natuurtuin had weten te maken. De studenten konden daarin werken (lessen, maar ook onderhoud) en leerden op die manier als het ware van binnenuit de waarde kennen van een natuurlijke omgeving. En dat gunden ze natuurlijk ook de kinderen van de scholen waar ze stage liepen of later kwamen te werken.

In Duitsland bleken er hele campagnes te zijn geweest voor groene schoolpleinen, financieel

ondersteund door de overheid; we bezochten er zoveel we konden, om een zo goed mogelijk beeld te krijgen van de faal- en succesfactoren. Wat werkt wel en wat niet? En waarom? We keken ook in andere landen, o.a. ook in Engeland. Daar was een organisatie ontstaan, Learning through Landscapes, die scholen systematisch ondersteunde, ook door het aanbieden van veel inspirerend materiaal. Een Engelse school sprong er wel bijzonder sterk uit: Coombes School, in Reading, niet zo ver van Londen. Ook deze school bezochten we en we merkten dat er heel veel van hen te leren viel.

SPEELNATUUR IS GRENZELOOS

Hoe konden we ervoor zorgen dat er ook in Nederland bij scholen en kinderopvang speel- en leerlandschappen zouden komen? Hier was dat toch minstens zo belangrijk als in die andere landen? Kinderen wonen hier vaak nog verder van de natuur (en ouders zijn ook hier heel bezorgd om de kinderen daar te laten spelen, al was het maar vanwege het toegenomen autoverkeer); wilde landjes waren als sneeuw voor de zon verdwenen. Na nog twee onderzoeken (*Bløeiend en boeiend* en *Leven met verschillen*) werd het tijd om het probleem praktischer te gaan aanpakken. Daar heb je mensen voor nodig. Mensen die verstand hebben van kinderen, mensen die verstand hebben van natuur of – dat is helemaal mooi – van beiden. Creatieve, oplossingsgerichte mensen. Dit leidde tot de oprichting van Springzaad (2001) een kleurrijk open netwerk van mensen die zich samen in willen zetten voor meer ruimte voor natuur en kinderen. Vanuit dit

netwerk is sindsdien heel veel ontstaan en georganiseerd. Er kwamen boeken, brochures, inspirerende fotocollages, heel veel artikelen in verschillende vakbladen, een heel beeldenrijke website www.springzaad.nl met o.a. een webwinkel, een speelnatuurkaart en een item Wie kan

foto: www.springzaad.nl

helpen?, zodat mensen elkaar makkelijker kunnen vinden. Uitwisseling van kennis en informatie o.a. via een 8-10 keer per jaar verschijnende digitale nieuwsbrief en sinds kort ook een Facebookpagina. We organiseerden studiedagen, workshops (ook heel praktische: onder leiding van een professionele ontwerper spannende speelaanleidingen bouwen op een school in Maastricht bijvoorbeeld), enkele symposia, maar vooral heel veel excursies. Er gaat niets boven het met eigen ogen zien dat het werkt. Excursies naar goede voorbeelden, zowel in Nederland als naar het buitenland. De excursie die we in 2010 organiseerden naar Berlijn was zo snel vol dat we deze twee maal organiseerden. Georg Coenen, de Berlijnse voortrekker heeft daarbij fantastisch geholpen. Hij werd daarom het eerste erelid van Springzaad.

EERSTE INTERNATIONALE SPEELNATUURKARAVAAN

Sinds 2011 werken we er aan om speelnatuur in een nieuwe fase te brengen. Dat houdt in: regionalisering, opbouw van een zelfstandige organisatie en het verder uitbouwen van de internationale contacten. Regionalisering is belangrijk om mensen die speelnatuur in hun omgeving (willen) realiseren dichtbij huis met elkaar in contact te laten komen; speelnatuurconsulenten vormen het aanspreekpunt en kunnen activiteiten organiseren (zie <http://www.springzaad.nl/regionale-consulenten-speelnatuur>). Na 12 jaar netwerkgroep geweest te zijn binnen Stichting Oase is Springzaad op 20.11.2013, de Internationale dag van de Rechten van het Kind, zelfstandig geworden. Een belangrijke stap op landelijk niveau. Van 29 september – 3 oktober 2014 is de Eerste Internationale Speelnatuurkaravaan gepland. Een evenement waarbij ook de pioniers en 'leermeesters' uit het buitenland aanwezig zijn. Dan kunnen we laten zien wat hun inspirerende voorbeelden in Nederland te weeg hebben gebracht.

MARIANNE VAN LIER en WILLY LEUFGEN

zijn specialisten op het gebied van natuurlijk spelen. Ze zijn betrokken bij Stichting Oase / Springzaad. info@springzaad.nl.

KLAAR VOOR DE START?

Met deze vraag wordt elke school benaderd. Ook jouw school.

Maar zelden vragen we onszelf dit af in de laatste weken van het schooljaar, druk als we zijn met schoolreisjes, kamp, musical, rapporten en misschien ook met de groepsverdeling van volgend jaar. Klaar voor de start? Nee, bijna klaar met dit schooljaar en dan kijken we wel verder...

Hoe handig is dat? Op deze vraag kunnen we alleen maar negatief antwoorden: onhandig, struisvogelpolitiek en dat soort termen komen in ons op. Het kan toch niet zo zijn dat wij als professionals niet weten wat er staat te gebeuren?

KIJK EENS NAAR EEN ANDERE TAK VAN SPORT

Oranje traint al maanden, Oranje weet al wanneer en tegen wie ze moet spelen. En nee, dat is niet alleen Van Gaal, maar iedere speler tot aan de reserves toe, zelfs het publiek weet het al... Weet bij jou op school iedereen wat passend onderwijs inhoudt? De administratie, de ouders... Vul maar in! Kan een belangstellende ouder de info over passend onderwijs vinden op de website van jouw school? Oranje zorgt dat iedereen op de hoogte is, dat levert publiek op, zo werkt dat!

Oranje start niet eerder dan dat elke speler zijn positie en de spelregels kent. En als iemand geen zin heeft, dan kan hij het WK op zijn buik schrijven. Wat wordt er van jou verwacht? En van je collega's? Een en ander moest 1 mei vastgelegd zijn in het ondersteuningsplan van het samenwerkingsverband. Weet jij al wat dat inhoudt? En het SOP? Of wacht je tot de wedstrijd begint? Zie je het voor je? De spits kent de regels niet... buitenspel zit dan in een klein hoekje. Jammer... Ook al ben je nog zo'n topleraar, ook jij bent toch op de hoogte van de veranderde afspraken?

En wat maakt straks van het WK een succes? Wat geeft de meeste kans op overwinning? Een goede voorbereiding, een goede coach en een eerlijke

scheidsrechter zijn natuurlijk nodig, maar het belangrijkste blijven toch de spelers zelf en hoe zij samenwerken. Dat geluid horen we gelukkig ook steeds meer in het onderwijs: de leerkrachten maken het verschil.

Natuurlijk gaat de vergelijking met ons elftal niet helemaal op. Passend Onderwijs is volop in ontwikkeling, dat gaat ook na 1 augustus gewoon door. Maar het zou zo jammer zijn als jij je pas in de zomervakantie of pas later echt voorbereidt op passend onderwijs. Alle kans om dan je inbreng op de basisafspraken te hebben is dan voorbij: de koers is bepaald en daarin wordt nog hooguit bijgestuurd.

De maand mei gebruikt de stuurgroep om je nog een keer te vragen of je klaar bent, zie dit als een oproep. Bereid je voor zodat je na de zomervakantie fris en inhoudelijk sterk de school weer binnenstapt.

We wensen je succes deze laatste weken, hopen dat Oranje aan je verwachtingen voldoet en horen nu en straks graag hoe passend onderwijs ervoor staat bij jou en op jouw school.

Katalin de Kleuver

Voorzitter stuurgroep passend onderwijs

Project De Buitenklas

geeft inzicht in competenties en talenten van leerlingen

LAURA MINDERHOUD

“Ik had nooit verwacht dat De Buitenklas mezelf, als mens en docent, zoveel positieve energie zou geven”. “Door meer inzicht te hebben gekregen over het belang van buiten zijn voor een gezonde ontwikkeling van kinderen, ben ik mezelf ook veel bewuster van de rust die het buiten-zijn mij geeft. Voorheen voelde pleinwacht als een lastige verplichting, nu geniet ik ervan”. “Mijn manier van lesgeven is veranderd, ik heb meer zin in mijn werk gekregen en ik ben er ook trotser op”.

Aan het woord zijn leerkrachten in het lager en middelbaar onderwijs die in hun dagelijkse lesprogramma zijn gestart met het integreren van natuur en groen. Zij maakten hiermee kennis tijdens de opleiding Gedragsspecialist¹. De module 'Natuur als leerschool' biedt inzicht in het belang van leren en spelen in een natuurlijke (school)omgeving ter ondersteuning van een gezonde ontwikkeling van (zorg)kinderen. Actief gingen de studenten de omgeving van de school vergroenen, namen groen mee naar binnen of gingen met hun klas naar een bos of park. Op natuurlijke locaties observeerden ze leerlingen intensief bij vrij buitenspel en vergeleken dat met gedrag tijdens gestructureerde lesactiviteiten in de klas. Ze zagen opvallend vaak positief gedrag tijdens het vrije spel en leerden hierdoor onverwachte talenten en competenties van hun leerlingen kennen. Door deze positieve competenties te benoemen, gaven ze hun leerlingen complimenten en positieve aandacht. Op creatieve manieren werden deze positieve competenties daarna in lessituaties pedagogisch en didactisch ingezet. Dit resulteerde veelal in een positievere samenwerking tussen leerkracht en leerling. Daarnaast gingen de individuele prestaties van de leerlingen omhoog en vertoonden de leerlingen minder negatief gedrag.

Buiten krijgen meester en juf ook innerlijke rust en een open blik

Door het ervaren van deze positieve effecten van buiten-zijn op hun leerlingen kregen de studenten oog voor hun eigen gedrag en manier van buiten-zijn. Sommigen hebben, naar aanleiding van deze inzichten, besloten hun baan op te zeggen om op zoek te gaan naar een nieuwe werkkring waar naar deze inzichten gehandeld kon worden.

PASSEND ONDERWIJS

"Heel herkenbaar" geeft het docententeam van de St. Gerardus in Bergeijk (N-Br) aan² na afloop van het vier-jarig pilot-project De Buitenklas. In het project is een combinatie gemaakt van het onderwijsconcept Meervoudige Intelligentie in relatie tot jezelf als leerkracht en tot de kinderen, waarbij pedagogisch en didactisch gebruik is gemaakt van

de mogelijkheden van een goed ingerichte en toegankelijke natuurlijke buitenruimte. Een manier van lesgeven die zeer goed is te gebruiken binnen passend onderwijs. "Ik ben me bewust geworden van mijn eigen kwaliteiten en voorkeuren, dit zorgt voor enthousiasme en inzet bij mij en bij de kinderen". Een van de docenten geeft aan dat zij zelf buiten meer rust kan nemen om de kinderen goed te observeren." Ik heb geleerd goed te kijken naar kinderen en pedagogisch en didactisch gebruik te maken van de verschillen in gedrag dat ze binnen (gestructureerde omgeving) en buiten (vrij spel) laten zien. De Buitenklas doet niet alleen de kinderen maar ook mezelf duidelijk goed". "Het is heerlijk en ontspannen lesgeven. Elke dag kijk ik uit op de vijver en ik kan me niet meer voorstellen hoe het voor die tijd was. Bij het maken van de weektaak gaan er regelmatig leerlingen aan de vijver in de Buitenklas zitten werken. Vanuit mijn klaslokaal kan ik hen, net als de kinderen die binnen werken, goed volgen. Het feit dat ze buiten mogen werken is voor sommige kinderen net datgene wat ze nodig hebben om goed en geconcentreerd aan het werk te kunnen blijven". Aan het woord is juf Linda, leerkracht van groep 7/8. De ontspanning die het haar geeft als haar leerlingen lekker aan het werk zijn maakt dat zij beter haar werk kan doen en een meer ontspannen en creatieve leerkracht kan zijn.

Bovenschools management en schoolinspecties: denk toekomstgericht!

Veel scholen zijn de afgelopen jaren aan de gang gegaan met het vergroenen van de buitenruimte bij de school. Sommige teams gingen stapsgewijs aan de slag met het maken van kleine natuurelementen op het schoolplein. Andere teams gingen voortvarend te werk en boekten snelle resultaten. Weer andere teams waren onderling verdeeld over het gebruik van de vergroende buitenruimte. Niet zelden werd daardoor de buitenruimte langzaam minder aantrekkelijk wegens gebrek aan visie en onderhoud. De wisselende resultaten en vaak minder stevig theoretisch onderbouwde natuurprojecten bij scholen geven bovenschools management en de schoolinspecteurs helaas nog te vaak munitie om de aanwezigheid van een natuurlijke

buitenruimte bij de school als onbelangrijk te betitelen. De discussie over het belang van groen en een natuurlijke omgeving voor het welzijn van kinderen en hun schoolprestaties moet ook in de hogere kaders worden gevoerd. De maatschappij van de toekomst heeft volwassenen nodig die flexibel, veerkrachtig en creatief in denken en handelen zijn. Laat dat nou precies een aantal veel beschreven effecten zijn van natuurlijk spelen en leren! Daarnaast ontwikkelen kinderen, die regelmatig in een natuurlijke omgeving zijn, spelenderwijs allerlei inzichten en vaardigheden die passen bij een meer duurzame samenleving. Dat juffen en meesters zich er ook heel goed bij voelen is dan

mooi meegenomen. Onderwijskundigen, waar wachten jullie nog op?

DRS. LAURA MINDERHOUD-VAN DER HEIJDEN is ortho- en klinisch pedagoog.

Vanuit haar Groen Pedagogisch Adviescentrum Kind en Natuur (www.kind-en-natuur.nl) ontwikkelt zij de groene pedagogiek en traint en coacht zij binnen de sectoren onderwijs, kinderopvang en gezondheidszorg. Daarnaast biedt zij zorg aan kinderen en hun gezinnen vanuit haar groene visie.

1. Tussen 2006-2001 volgden ongeveer 800 studenten van de twee-jarige Fontysopleiding tot Gedragspecialist de deelmodule Natuur als Leerschool. Deze moderne module was ontwikkeld en verzorgd door Dr. Sophie Sliepen en Drs. Laura Minderhoud
2. In opdracht van de toenmalige directeur Suzan Tuinstra en in samenwerking met Laura Minderhoud werd van 2008-2012 het Pilot-project De Buitenklas ontwikkeld en uitgevoerd met behulp van subsidie van de Provincie Noord-Brabant. Vele honderden studenten en organisaties namen een kijkje hoe pedagogisch en didactisch werd gewerkt met en in een natuurlijke schoolomgeving.

PASSEND ONDERWIJS VIND JE BUITEN

DIEUWKE HOVINGA & ANNEMIEKE MOL LOUS

foto: Scholenbestuur Agora

De ontwikkeling van groene schoolpleinen is een reactie op de maatschappelijke trend van steeds minder buitenspelen en steeds minder contact met natuur, terwijl in dezelfde periode de psychische problematiek bij kinderen en jongeren is toegenomen. In het basisonderwijs ervaren leerkrachten de problemen die hieruit voortvloeien aan den lijve, omdat het aantal leerlingen dat extra zorg behoeft hand over hand toeneemt. In antwoord op deze trend zijn 'groene' initiatieven ontstaan, zoals 'Groene schoolpleinen' ter ondersteuning van het onderwijsleerproces. Natuur ondersteunt en stimuleert de ontwikkeling van kinderen, zoals op het vlak van gerichte aandacht en concentratie (Hovinga 2013).

Elk kind heeft recht op een passende onderwijsplek. Ook kinderen die extra aandacht nodig hebben, zoals leerlingen met een gedragsstoornis of hoogbegaafde kinderen. Vanaf 1 augustus 2014 krijgen scholen 'zorgplicht', wat inhoudt dat schoolbesturen elk kind een passend onderwijsaanbod moeten kunnen bieden. Het rugzakje vervalt en in plaats van 'indiceren' gaan we 'arrangeren' om voor elk kind een passende plek en een passend

arrangement te kunnen bieden. Dit vraagt om 'omdenken': denken in oplossingen. Het gebruik van de fysieke schoolomgeving ter ondersteuning van het onderwijsleerproces plaatst leerlingen en leerstof in een andere context. Dit biedt nieuwe perspectieven. 'Problematisch' gedrag in de klas blijkt een talent te zijn of is zelfs niet langer zichtbaar in deze andere onderwijsleeromgeving.

OMDENKEN 1

Een natuurlijke buitenruimte is een 'groeiruimte', een omgeving waarin en waaraan kinderen zich ontwikkelen.

Juist in deze tijd waarin scholen hun leeropbrengsten zichtbaar moeten maken en worden afgerekend op hun prestaties, biedt dit perspectief een handvat om aan de meer basale, persoonsvormende opdracht van de school invulling te geven. Deze opdracht is minder toetsbaar, maar niet minder relevant. Uiteindelijk gaat het er immers om dat we kinderen voorbereiden op de fase in hun leven waarin zij 'zelf' aan het roer staan en daar ook 'zelf' verantwoordelijkheid voor dragen. Om kinderen hierop voor te bereiden is van belang dat zij 'zelf' leren nadenken, keuzes maken en handelen.

Kinderen kunnen dit alleen leren door 'zelf' actief te zijn. Door zelf initiatieven te nemen, zelf activiteiten te realiseren en te ervaren wat dit betekent voor hen zelf en de ander. Hiertoe is een speelleeromgeving nodig die kinderen deze mogelijkheden biedt; een fysieke en sociale omgeving die kinderen uitdaagt 'zelf' actief bezig te zijn. Een groen schoolplein is bij uitstek een ruimte die kinderen deze mogelijkheden biedt.

Concentratie

Spelen in en met natuur 'leert' kinderen hun aandacht te richten en vast te houden. In een natuurlijke omgeving zijn en spelen zorgt voor herstel van de aandachtsfunctie, waardoor kinderen zich beter kunnen concentreren. Een goede concentratie is voorwaardelijk voor leren. Kinderen met 'aandachtstekort problematiek', zoals kinderen met ADHD of ADD, functioneren beter in een natuurlijke omgeving.

Wat daagt uit?

Variatie: Het plein is een gevarieerde omgeving waarin kinderen uiteenlopende aspecten van natuur kunnen gebruiken en ervaren. Het gaat om abiotische aspecten van natuur zoals water, zand, stenen, zon en schaduw, wind, kou en hitte-, en om biotische aspecten zoals bomen, boomstronken, geurende, prikkende, eetbare en bloeiende planten, vruchten, vogels, vlinders, kriebelbeestjes en dieren die je kunt knuffelen.

Open: Het karakter van het plein is 'open'. Niet op voorhand is ingevuld hoe elementen zijn te gebruiken. Er kan en mag op meerdere manieren worden gespeeld en gewerkt.

Dynamisch: Het plein biedt verrassingen omdat 'losse' materialen kunnen worden toegevoegd of juist weggehaald. Kinderen de cyclus van de seizoenen ervaren in de planten- en dierenwereld, in kille en behaaglijke plekken, in licht- en schaduwspel, op natte en droge dagen. De invloeden van het weer 'doen mee'. Het dynamische karakter van de natuur wordt gewaardeerd als kwaliteit van het plein.

Actie-reactie: Het plein biedt mogelijkheden tot voort-durend-spel. Kinderen kunnen acties ondernemen en de consequenties daarvan ervaren zonder dat dit tegelijkertijd leidt tot een toetsmoment of beoordeling. Het plein biedt mogelijkheden tot uitproberen en onderzoeken, creativiteit en ontdekken wat wel en wat niet werkt.

Verantwoordelijkheid: Het plein vraagt om het nemen van verantwoordelijkheid in relatie tot jezelf, de ander en de dieren- en plantenwereld. Kinderen ervaren dat er bepaalde risico's zijn en ontdekken wat een veilige oplossing is. Ook kunnen zij ervaren hoe de 'echte' wereld werkt, bijvoorbeeld met een tuin en de verkoop van de oogst in een kraam.

OMDENKEN 2

Een natuurlijke buitenruimte is voor leerkrachten een sleutel tot het formuleren van 'passende' onderwijsantwoorden.

Bepaalde plekken op het plein kunnen kinderen uitdagen tot specifieke activiteiten. Vanuit dit perspectief is op basis van behoeften van kinderen het plein te verdelen in leef-, speel- en leergebieden. Zo kan de buitenruimte worden ingezet als onderdeel van speciale arrangementen voor passend onderwijs. Maar bovenal om tegemoet te komen aan de grote diversiteit aan leer- en ontwikkelbehoeften van alle leerlingen.

Wat zijn specieke leef-, speel- & leerplekken?

- Plekken waar je uit kan rusten, je terug kan trekken en jezelf kan hervinden.
- Plekken waar je je kunt uitleven, je energie en je boosheid kunt omzetten in activiteiten.
- Plekken waar je samenwerkt en grenzen verkent.

- Plekken waar al je zintuigen worden aangesproken.
- Plekken waar je kan bewegen; sport en spel.
- Plekken waar je fysiek 'functioneel' werk verzet en daarvoor je verantwoordelijkheid neemt.
- Plekken waar je inventief, creatief en constructief bezig kan zijn.
- Plekken waar gerichte waarneming en onderzoek er toe doen.
- Plekken waar je kan zorgen en verzorgen.

Sommige kinderen hebben behoefte aan een 'time out'; ruimte om een stroom aan prikkels en gevoelens te kanaliseren. Even tegen een grote boom aanzitten of buiten een klus opknappen, kan een uitkomst bieden.

Sommige kinderen zijn energiek en beweeglijk. Buiten komt dat goed van pas. Een kwaliteit om werk te verzetten.

Sommige kinderen leren beter aan de hand van lichamelijke en zintuiglijke ervaringen. Van letterlijk vast- en aangrijpen naar begrijpen.

Sommige kinderen komen pas tot leren omdat zij ervaren dat de kennis nodig is om iets te realiseren. Het leren wordt functioneel omdat bijvoorbeeld een moestuin wordt aangelegd of een paadje bestraat.

Sommige kinderen kunnen niet voldoen aan de prestatiedruk op schoolse vaardigheden, waardoor het 'zelf' denken en doen onder druk komt te staan. Buitenactiviteiten spreken andere kwaliteiten aan. Talenten die in de klas verborgen blijven, kunnen buiten zichtbaar worden. Gedrag dat in de klas als problematisch wordt ervaren, kan buiten geen probleem of zelfs functioneel zijn; een capaciteit die wordt herkend en benut. Het gebruik van de buitenruimte als onderwijsleeromgeving geeft de mogelijkheid om te waarderen wat er is en vanuit deze kwaliteiten te werken aan persoonlijke groei (Mol Lous, 2011).

OMDENKEN 3

Waarderen wat er is, betekent inzetten op de kwaliteiten van kinderen.

Niet de gestandaardiseerde leerlijnen zijn dan de norm, maar 'groei'; een voortgaande ontwikkeling gericht op 'zelf' verantwoord leren denken en doen. Het vraagt van schoolteams het lef om 'vaste' routes los te laten en werkelijk 'passende' routines

te gebruiken. Dat betekent individuele antwoorden formuleren om ontwikkeling uit te lokken.

Wat vraagt dit van de leerkracht?

Niet de methode en de daaraan gerelateerde toetsen zijn leidend in het onderwijsleerproces, maar de pedagogisch-didactische kwaliteiten van de leerkracht. De methode wordt weer middel; één van de instrumenten waarover de leerkracht beschikt om kinderen te bewegen tot leren en zich te vormen. Aan de leerkracht de taak zijn kinderen te 'zien' vanuit het perspectief van groei en ontwikkeling en te onderzoeken wat werkt voor deze kinderen in deze context. Door dit te delen en te erkennen, ontstaat meer vertrouwen in de eigen rol van de leraar. Van fundamenteel belang omdat uit onderzoek blijkt dat vooral de kwaliteit van de leraar bepalend is voor goed onderwijs. Passend onderwijs begint bij het vertrouwen in de expertise van de leerkracht om 'zelf' passende antwoorden te formuleren!

In twee onderzoeksprojecten -Samen opleiden 2.0 en De 'leer'kracht van groene schoolpleinen; het gebruik van de groene buitenruimte in het onderwijsleerproces- werken schoolteams met onderzoekers toe naar het gebruik van de buitenruimte als passende onderwijsleeromgeving. Hierin staat de pedagogisch didactische expertise van de leerkracht centraal. Wil je meer over deze projecten weten, neem dan contact op met de auteurs.

DIEUWKE HOVINGA is lector Natuur & Ontwikkeling Kind, hovinga.d@hsleiden.nl.
Annemieke Mol Lous is lector Passend Onderwijs aan de Hogeschool Leiden. mol.lous.a@hsleiden.nl.

Literatuur

Hovinga, D. 2013. *Van deadline naar lifeline. Natuur een groeirimte voor kinderen*. Leiden: Hogeschool Leiden.

Mol Lous, A. 2011. *Passend onderwijs: Haute Couture of Zeeman*. Leiden: Hogeschool Leiden.

Met de groene hovenier meer betrokkenheid en minder kosten

MARJAN DEURLOO

Veel scholen denken dat een groen schoolplein heel veel geld kost. Dat klopt als je je niet goed voorbereidt en alles uitbesteedt. Het kan ook anders. Als je als team enthousiast bent, weet waarom je het wilt en er een paar goede trekkers zijn, hoeft het niet meer te kosten dan twee of drie nieuwe speeltoestellen. Bijkomend voordeel: langzame groei en meer betrokkenheid.

Acht jaar geleden was ik moeder op een basisschool. Mijn kinderen hadden een heerlijke kleutertijd achter de rug. Wat daaraan bijdroeg, was dat ze elke dag minstens een uur buiten mochten spelen in een groene oase: de kleutertuin. Weer of geen weer. De tuin is niet groot, maar voelt heel veilig en knus; het is een binnentuin. Naast de gebruikelijke zandbak en twee speeltoestellen, is er ook een stuk gras, waar ze lekker kunnen rolleballen. Er zijn mooie borders met lekker smakende en geurende planten, een enorme kronkelwilg die als een herder over de kinderen waakt, veel struiken die samen heel lang bloeien, hagen om de ruimte in te delen, maar waar je ook lekker langs kan hollen of achter verstoppen, of zelfs in kan klimmen! Uit de regenton mogen ze water tappen. Vermengd met zand geeft dat oneindige mogelijkheden. Natuurlijk is er een wilgenhut, voor de fantasieverhalen. Maar ook met de vele stammetjes en takken die in de tuin liggen, verzinnen de kinderen hele verhalen. Als moeder, en met mijn ervaring als NME'er / landschapsecoloog hielp ik mee met het onderhoud

en de doorontwikkeling van de tuin. Hartstikke leuk. Toen moesten mijn kinderen verhuizen naar het grote plein. Wat een overgang! Groot, leeg, kaal. Grote, rennende kinderen die je overhoop lopen. Vooral mijn oudste dochter heeft een paar maanden moeten wennen voor ze zich thuis voelde in die grote, lege, grijze, stenen ruimte.

ER WAS NATUURLIJK GEEN GELD....

Ik ga hier nu geen betoog houden waarom groen zo goed is voor kinderen. Dat doen anderen al in deze Zorg Primair en op de website van Springzaad. Er zijn diverse onderzoeken wereldwijd gedaan, die

hebben aangetoond dat spelen in en met het groen een voorwaarde is voor een gezonde ontwikkeling van kinderen. Maar toen ik dit allemaal nog niet wist, acht jaar geleden, voelde ik intuïtief aan en was ik er zeker van dat als er dan geen groen in de buurt was, ik het groen naar mijn kinderen moest brengen. En het schoolplein, de plek waar ze iedere dag spelen, is daar een fantastische plek voor. Dus ging ik aan de slag. Ik kreeg fiat van de directeur, organiseerde een werkgroepje om mij heen van leerkrachten en ouders en we maakten een plan van aanpak. Er was natuurlijk geen geld, maar met vertrouwen en enthousiasme kom je heel ver. Het was een geweldige ervaring. In 2,5 jaar tijd hebben ruim honderd ouders, een paar leerkrachten en de kinderen het plein omgetoverd in een avontuurlijk en natuurlijk speellandschap. Inspiratie en kennis werden gezocht op andere groene plekken. Springzaad was een belangrijke infobron. Het geld werd stukje bij beetje verzameld. De kinderen hielpen mee door allerlei markten te organiseren en een sponsorloop te houden. Ook op het plein droegen ze hun steentje bij door tegels eruit te halen, zand en schors te kruien, te planten en gras te zaaien. Voor een aantal wat technischere zaken - zoals het amfitheater, de heuvel en de wadi - werd een ecologisch hovenier ingehuurd. Hij vertelde de ouders wat ze moesten doen. Ik liep als een soort onderaannemer rond om te zorgen dat iedereen werk had. Het plein heeft op deze manier 'maar' 20.000 euro gekost, terwijl het bij uitbesteding richting de 90.000 zou gaan. De inzet van iedereen heeft het een heleboel betrokkenheid opgeleverd. Het ontwerp en de aanleg is echt van de school zelf, zowel van de kinderen, als de ouders en het team. Er wordt nooit gemopperd over viezigheid en veiligheid. Iedereen ziet en ervaart de meerwaarde.

HOE LEG JE EEN (SPEELLEER-)LANDSCHAP AAN?

Met deze geweldige ervaring ben ik op dezelfde manier professioneel aan de slag gegaan: scholen helpen hun plein te vergroenen op een goedkope manier. Dit kan alleen maar bij scholen die écht willen. Die weten waarom ze dit willen. Ik ben in zo'n traject begeleider, ontwerper, hovenier, veiligheidsadviseur, pedagoog en ecooloog ineen. Samen met kinderen, leerkrachten en ouders bekijken wat de visie is van de school en dat vertalen

in een speelleerlandschap. Dat vertalen in een flexibel ontwerp als leidraad. Er is geen bestek. Dat is niet nodig, want er is geen overdracht aan een ander. Een goed ontwerp is nodig om een organisch geheel te krijgen. Je merkt dat veel mensen nog denken in losse elementen. Maar je legt een landschap aan. Daarvoor moet je echt anders naar je omgeving kijken. Een landschap waarin beplanting, reliëf, ruimtelijke indeling, veranderbaarheid en (geen) zicht heel belangrijk is. Afhankelijk van wat de school zelf wil doen, lever ik meestal een planning en een materialenlijst aan. Dit heeft als groot voordeel dat ze zelf kunnen kijken waar ze hun spullen kunnen halen. Veel materialen kunnen via ouders, gemeente of bedrijven gratis of tegen sponsoring geleverd worden. Dat kan duizenden euro's schelen.

FLEXIBEL EN CREATIEF

Een ander groot voordeel van een flexibel ontwerp en open staan voor de mensen die meehelpen, is dat er ter plekke dingen veranderd kunnen worden. Zo wordt het nog meer iets van de school zelf. Hoe ga je om met de geleverde materialen? Soms is het niet helemaal wat je in je hoofd had. Het is belangrijk dan je flexibiliteit, creativiteit en luisterend oor in te zetten. Samen bedenk je wat nieuws. Jij als ontwerper/hovenier bent nodig vanwege de materialenkennis, kennis over veiligheid en pedagogische kennis. Jij moet ter plekke beslissen wat wel en niet kan, wat wel en niet 'mooi' is, wat wel en niet past bij het speelgedrag van de kinderen. Een ander voorbeeld van wat je niet helemaal in de hand hebt, is hoeveel mensen er zijn om te helpen en wat deze mensen kunnen. Soms zijn het er vier, soms zijn het er twintig. Ga er maar aan staan om twintig 'leken' een dag aan te sturen. Je moet overal tegelijk zijn. Op zo'n dag voel je de energie stromen. Door alles en iedereen. Samen maak je er wat moois van. Na zo'n werkdag zie ik alleen maar moeë, maar blij en tevreden gezichten, van leerkrachten, ouders en kinderen. Daar doe je het toch voor!

Bij **MARJAN DEURLoo** horen de woorden 'speelnatuur en buurtgroen, ecologisch, sociaal en educatief' www.juffieintgroen.nl

Van hondenuitlaatplek naar 'n eetbaar educatief buurtpark

PETRA WEVERS

In 2013 is buurtpark DE-Toltuin te Roosendaal uitgeroepen als Icoonproject van Noord-Brabant 2014. De vakjury was vol lof: DE-Toltuin is een buurtpark waar educatie en speelplezier hand in hand gaan. Een initiatief waar met weinig middelen en veel vrijwillige inzet al flink wat is gerealiseerd. DE-Toltuin groeit op burgerkracht. Het Icoonproject dient als voorbeeld hoe buurtbewoners zelf aan de slag kunnen gaan met groen in hun wijk. DE-Toltuin is een buurtpark waar speelnatuur en moestuinieren goed samengaan.

SPRUITJES GROEIEN ANDERS ALS AARDAPPELS

Als beleidsmedewerker bij kinderopvang Kober groep vond ik het van essentieel belang dat kinderen op jonge leeftijd in contact komen met de natuur. Voor hun gezondheid maar ook voor hun ontwikkeling. Mooie natuurervaringen blijven je voor heel je leven bij! Ik vind dat elk kind binnen de kinderopvang en basisonderwijs recht heeft op natuur, want zonder natuur doe je kinderen tekort. Kinderen die opgroeien achter de computer komen steeds verder van de natuur te staan. Jonge pedagogisch medewerkers (20-35 jaar) in de kinderopvang die al met computers zijn opgegroeid, weten soms niet meer hoe een spruitje groeit! "Misschien net zoals aardappelen onder de grond?", antwoordde een pedagogisch medewerkster van ongeveer 25 jaar. Als zij het al niet meer weet, hoe kan ze het dan nog overbrengen aan de kinderen, vraag ik me dan af?! In 2010, het internationale Jaar van de biodiversiteit heb ik met het IVN samengewerkt aan de "Brabantse Parels van

Biodiversiteit". Het resultaat was een groen basismenu voor natuurbeleving met daarin o.a. een laagdrempelig en praktisch leertraject gericht op natuuractiviteiten met kinderen genaamd 'Natuur-tijd'. Meer hierover is te vinden op de website www.gameeopavontuur.nl.

BUURTINITIATIEF

Een braakliggend terrein direct naast het kindercentrum Dino midden in de woonwijk Tolberg in Roosendaal lag er troosteloos bij. Bouwplannen werden al jaren opgeschoven en de wijk verpauperde. Voor de buurtbewoners was het terrein een doorn in het oog. De kinderen van de buitenschoolse opvang moesten eerst zwerfafval opruimen voordat ze op het achterliggende sportveldje konden spelen. 'Vlaggetjes in de poep' acties haalden niets uit. Ik zag dit terrein als de ideale plek voor speelnatuur en natuur- en milieueducatie. Daarover ging ik in gesprek met Pieter Nieuwkoop, groenbeheerder van de gemeente Roosendaal. Hij had wel oren naar dit buurtinitiatief.

Ideeen vanuit een werkgroep sloten perfect aan bij zijn groenbeheersvisie en inzet op biodiversiteit en ecologische verbindingzones. Voor de gemeente stond wel vast dat dit burgerinitiatief draagkracht had in de buurt. De gemeente zou helpen bij aanleg en de ambtelijke ondersteuning. Maar het echte werk moest gedaan worden door de kinderopvang, onderwijs en de buurt.

‘EETBARE’ ONTMOETINGSPLEK

In een regionale krant stond: *“Het terrein dat al lange tijd braak lag, is omgetoverd tot een groene ‘eetbare’ ontmoetingsplek voor jong en oud”*. In november 2013 werd DE-Toltuin uitverkozen tot Icoonproject van Noord-Brabant 2014. Cor Gabriëls voorzitter van Stichting DE-Toltuin hierover: *“DE-Toltuin draait op tjokvol burgerkracht” en “Hoe het idee van een buitenspel deskundige een hele buurt aan het werk heeft gekregen”*.

De DE-Toltuin heeft heel wat voor de buurt teweeg gebracht. Speelruimte voor de kinderopvang is vergroot en het biedt natuur- en milieu-educatie voor alle kinderen in de wijk. Deze ontmoetingsplek in de wijk heeft de buurtbewoners dichterbij elkaar gebracht. De leefbaarheid en sociale cohesie zijn sterk verbeterd. *“Zelfs draagt het bij aan een positieve constructieve vrijetijdsbesteding”*, zegt Ingrid de Graaff, ouder en tevens leerkracht van ‘n Biologie+ school in Bergen op Zoom. Er is nu meer sociale controle. Overlast van hangjongeren en zwerfafval zijn verdwenen. *“Het is nu een fijne plek om te wonen, ik heb een mooi uitzicht en er is veel leven in de brouwerij”*, volgens overbuurman Ben, *“en kinderen spelen nu weer écht”*. Maar ook brengen ouderen hun kennis over hoe iets groeit, bloeit en smaakt over aan de jongeren!

DE-JUNGLE

Kinderen uit de wijk hebben de naam DE-Toltuin bedacht. DE-Toltuin bestaat onder andere uit de natuurspeelplaats ‘DE-Jungle’. Deze is ingericht met alleen maar natuurlijke materialen zoals wilgentenen wigwams, houtsnipperpaden, en het metalen hekwerk van het kindercentrum werd bekleed met bamboe. In het midden van DE-Jungle ligt een wadi, klimboom, klimparcours van boomstammen en een blote voetenpad. De nabijgelegen scholen betrekken samen met kindercentrum Dino deze eetbare tuin met hun natuur- en milieuactivi-

teiten om kinderen meer respect voor hun groene omgeving bij te brengen. Dit is een natuurlijk proces en is niet een, twee, drie, structureel in alle leerjaren realiseerbaar. Maar met inzet van vrijwilligers met kennis van natuur en moestuinieren krijgen de leerkrachten ondersteuning bij deze praktijklessen in DE-Toltuin. Dit zal zeker positief werken op hun houding ten opzichte van natuur.

DE-BURENDAG

De verschillende activiteiten en workshops, die in DE-Toltuin worden georganiseerd, zoals maandelijks schoffel- en wiedochtenden, de DE-burendag, het winterfestijn en de grote Opruimshow zijn terug te vinden op:

www.facebook.com/Toltuin,

www.groendichterbij.nl/Toltuin,

www.springzaad.nl/westbrabant/Toltuin

KRACHTIGBUITEN

Vanaf mei 2013 ben ik gestart als zzp’er met mijn eigen bedrijf “KrachtigBuiten”. Ik werd door de gemeente ingehuurd voor de begeleiding van dit project. Mijn opdracht om een participatieovereenkomst te tekenen met de buurt heb ik in november 2013 gerealiseerd en inmiddels is Stichting DE-Toltuin een feit. Waar een burgerinitiatief al niet toe kan leiden! Een openbare moestuin in combinatie met speelnatuur is de unieke combinatie. Dit maakt de buurt gezelliger en groener. Het elkaar ontmoeten is nét zo belangrijk als het oogsten van een kropje sla uit eigen tuin. Ik ondersteun nu meerdere gemeentes bij participatietrajecten in de openbare ruimte, waarbij speelnatuur en moestuinieren mijn specialiteit zijn geworden.

Met dank aan: bestuursleden Cor Gabriëls (voorzitter), Ingrid de Graaff (bestuurslid, buurtbewoonster, ouder en leerkracht), buurtbewoners Ben Leus, Sandra en Frank van Beers, en de professionals (basisonderwijs) Kees Cools en Gommy Nooijens en Anouk Oomen (kinderopvang)

PETRA WEVERS is eigenaar van
KrachtigBuiten te Zevenbergen.
www.krachtigbuiten.nl

Zorg Primair is het vakblad over onderwijspraktijk en hoe leerkrachten voortdurend bezig zijn om deze te verbeteren. Het is een uitgave van de Stuurgroep Passend Onderwijs.

DE REDACTIE BESTAAT UIT

Theo Heskes (redactievoorzitter),
drs Marjorie Lamain (SO),
Phia Oostenbach (Bao),
drs. Frank Bulthuis,
(Stuurgroep Passend Onderwijs)
Gerrit Jan Hoedeman (BaO),
drs Thieu Dollevoet (Fontys OSO),
Theo Winnubst (KPC Groep)
Bert van Leusden (ODV),
Han Kooreman (Stuurgroep
Passend Onderwijs) en
Jan van Balkom MA
eindredacteur.

REDACTIE-ADRES

Jan van Balkom
Helvoirtsestraat 31
5268 BA Helvoirt
T +31 (0)6 1347 0687
E zorgprimair@cno.nl

Voordat u een artikel aanlevert, is het raadzaam de auteursrichtlijnen aan te vragen bij het redactie-adres. Digitaal aanleveren is een voorwaarde.

Zorg Primair (ISSN 1567-1801) verschijnt 8 keer per jaar, in een oplage van 35.000 exemplaren. Een abonnement op Zorg Primair kost € 30,00 per jaar (8 nummers) Aanmelden bij 030-7511003.

OPMAAK

Janny de Vries
(FIZZ Marketing & Communicatie)

DRUK EN AFWERKING

Ten Brink, Meppel

Foto omslag:

Ity Busstra. De Kleine tuinman

Master Special Educational Needs

Onderzoek en ontdek mogelijkheden en ga met nieuwe perspectieven aan de slag in je praktijk. Leer 'speciaal onderwijzen' en geef 'Passend Onderwijs' vorm.

Kies voor de **Master Special Educational Needs** van Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg.

Kijk voor meer informatie op fontys.nl/oso. Of stuur een mail naar: oso@fontys.nl met code ZP2014 en ontvang gratis een boek uit onze webshop.

NATUURLIJK AVONTUURLIJK

DOOR JAN BEIJERS
DOCENT FONTYS HOGESCHOOL KIND EN EDUCATIE